

ČAS

Znanstvena revija
»Leonove družbe«

Ljubljana, 1918

XII. letnik

Zvezek 6.

Tiskala Katoliška tiskarna

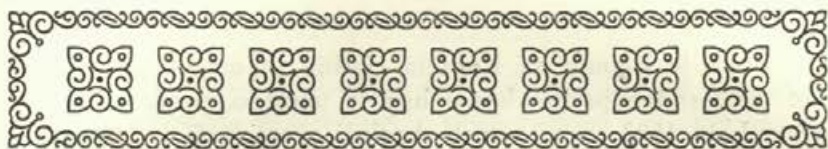
Vsebina.

ČLANKI:

- Dr. Jos. Srebrnič, Usoda malih narodov . . . 249
Dr. Jos. Jersj, Morala in politika. 269
—č, O ozemlju Južnih Slovanov 277

OBZORNIK:

Verstvo in kultura: Dr. F. Grivec, Pravoslavje. (A. U.) — Filozofija: Dr. S. Zimmermann, Opća noetika. Dr. Vl. Dvorniković, Sterilnost „transcendentalne“ metode u savremenoj filozofiji. Vl. Dvorniković, Problem spoznaje. Vl. Dvorniković, Die beiden Grundtypen des Philosophierens. (A. U.) — Pedagogika: Dr. F. Ušeničnik, Vzgojeslovna načela. (Prof. dr. Jos. Demšar.) — Leposlovje: Debevec Jože, Vzori in boji. (—n—.) — Zapiski: Stoletnica Jeranova. O hipnotizmu. Nove zvezde in konec sveta. Slovensko narodno gospodarstvo. Časopis za Slovenski jezik, književnost in zgodovino. Luč. Hrvatske knjižnice. Kuća dobre štampe. — Glasnik „Leonove družbe“; Novi ustanovni člani. † P. St. Škrabec.

Usoda malih narodov.¹

Dr. Jos. Srebrnič.

1. Imperializem in mali narodi.

Slika ni nič razveseljiva, ker nam kaže sila temne strani. Malim narodom se prav slabo godi. Njih življenje pomenja dostikrat le pot k smrti. Pojavi so povsod enaki, naj se ozremo kamorkoli.

Znan je »burski sistem« v Afriki. Belopolti kolonisti rekvirirajo zase delovno moč in zemljo grudorodnega prebivalstva; če se brezpogojno ne ukloni, če v zadnjem trenutku ne zbeži, je njegova usoda zapečatenata: pobijejo ga! To je »burski sistem«. Tako so namreč nastopali Buri proti Kafrom in Bušmanom. Res je polno vzrokov, da izginjajo grudorodna plemena, toda poglavitni vzrok njih izumiranja je nasilje Evropejcev.² »Nasilje je glavna poteza politike, ki jo vodijo belokožci proti drugopoltim ljudstvom,« pravi znani antropogeograf Ratzel.³ »Da bi Indijanci imeli kako pravico do zemlje« — izvaja isti pisatelj — »ni v prejšnjih časih nobenemu niti na misel prišlo. Do leta 1789 so Zvezne države in Angleška zastopale načelo, da je zemlja v Severni Ameriki lastnina kolonizujočih držav; enako stališče je zavzemala Angleška v Avstraliji. Njim ni moglo indijansko prebivalstvo nikdar ugovarjati; ugovarjati so mogle kvečjemu le druge kolonijalne vlasti.«⁴

¹ V zvezi s to razpravo je razprava o »Imperializmu«, str. 97—119; prim. str. 112, opombo. * Razprava je bila zaključena koncem maja 1918. Cen-zura v Ljubljani jo je z odlokom 21. junija 1918, št. 23.107, že natisnjeno v 5. zv. »Časa« celotno zaplenila z razlogom, da »nasprotuje zunanjepolitičnim državnim interesom«. C. kr. minister za notranje zadeve exc. Geyer je odredil, da se je ta odlok razveljavil. Razprava je tu nanovo natisnjena, dodane so le nekatere z * označene opombe.

² Ratzel, Anthropogeographie, Stuttgart 1891, II., str. 363—398.

³ Pravtam, str. 357.

⁴ Pravtam, str. 356.

Tako je izginilo na Kubi in Haitiju tekom enega stoletja vse grudorodno prebivalstvo; bilo je uničeno, prodano in pobito.⁵ Leta 1803 so se pričeli Angleži naseljevati v Tasmaniji; že leta 1876 je umrl na otoku zadnji domačinec. Vzrok isti kakor na Kubi in Haitiju. Proti Indijancem in črncem so Evropejci nastopali in nastopajo še vedno le po geslu: »Žitna polja in pašniki belokožcem, puščava in smrt drugim!« Tako Angleži v Avstraliji in Tasmaniji;⁶ tako Buri v Južni Afriki. Tako prav tam tudi Nemci, kakor izpričuje Rohrbach.⁷ Leta 1904 so se Herero v Nemški JZ-Afriki pobunili — Rohrbach pravi, da so pravzaprav poskusili le boj za svojo osvoboditev izpod nemškega gospostva, ki je obstoječe pogodbe namenoma kršilo, da bi dobilo pretvezo za razlastitev domačinov⁸ —, general Trotha je izdal povelje, da morajo vojaki prav vsakega Herero pobiti, ki bi jim prišel v roke. »Nešteti hererski poveljniki so prišli tekom vojske k Nemcem, da bi se z njimi pogajali, toda bili so postreljeni, kakor hitro so se pokazali v območju nemških pušk.⁹ Program nemške vojaške uprave je bil popolno iztrebljenje domačega rodu.¹⁰

In pri vsem tem kako sodi Rohrbach o črnopoltem plemenu? Proti stališču krščanstva: »Črnci so ljudje kakor smo mi«, postavlja on trditev: »Mi smo prepričani, da oni niso nikakor to!«¹¹ Zato mu je prvi smoter kolonialne politike v Afriki, da napravi iz svobodnih grudorodcev, ki pripadajo različnim domačim ljudstvom, en sam kolikor možno enakomeren (homogen) sloj hlapcev.¹² Šele tedaj — razpravlja dalje —, ko so grudorodna ljudstva tako preobražena, dobijo pravico do bitnosti.¹³ Lastninska pravica do grude se jim načeloma ne sme pri-

⁵ Pravtam, str. 358.

⁶ Pravtam, str. 343.

⁷ Paul Rohrbach, *Deutsche Kolonialwirtschaft*, I. B., SW-Afrika, Berlin 1907, str. VIII, 21, 285.

⁸ Pravtam, str. 353.

⁹ Pravtam, str. 361.

¹⁰ Pravtam, str. 351. — Kako slabo se godi črncem v državi Kongo, prim. V. Cathrein: *Die Kongofrage* v *Stimmen* a. M. L. 1906, 71. B., str. 259ss.

¹¹ Dr. Paul Rohrbach: *Deutsche Kolonialwirtschaft. Kulturpolitische Grundsätze für die Rassen- und Missionsfragen*, Berlin 1909, str. 13.

¹² Pravtam, str. 20.

¹³ Pravtam, str. 21 s.

znati.¹⁴ Pravitako je nemogoč legitimen zakon med pripadnikom belega plemena in črnopoltim grudorodcem.¹⁵ Kakor da bi se hotel rogati, pravi končno, ko jim je vzel vse svoboščine človeka, za slučaj, da so črnici vendarle morda zmožni višje kulture, no, tedaj: »si bodo ti črnici bodočnosti že sami iz lastne moči izvojevali socialno in gospodarsko enakopravnost z drugimi.«¹⁶

Angleži ravnajo sedaj s črnici precej drugače: učijo jih brati in pisati; učijo jih tudi evropskih jezikov; dali so jim celo političnih pravic.¹⁷ Rohrbach vse to odločno obsoja, češ, to povzročuje med črnici takozvani etiopizem, težnjo po osamosvojitvi etiopskih ali afrikanskih rodov. Čudno, Angleži se tega ne stršijo, Nemci pa se ga tako bojijo. Seveda ne mislijo vsi Nemci enako; ampak to stališče zavzemajo oni, ki nemško kulturo v prvi vrsti pred svetom zastopajo; je pa to stališče pri njih isto nekdanj in sedaj, v Evropi in v Afriki.

Mnogo se je očitalo Špancem, da so kruto in brezsrčno ravnali z Indijanci v Ameriki.¹⁸ Eno je gotovo, njih postopanje ni izhajalo iz španske kolonialne politike kot take, kajti vlada je pod vplivom Cerkve neizmerno mnogo ukrenila v varstvo in čobrobit podrejenih indijanskih rodov.¹⁹ Krivda zadeva osvojevatelje, ki so toliko delali na svojo roko, in sploh posameznike, ter ima poleg tega še svoje razloge v različnih predsodkih tedanjega časa nasproti poganom, pa tudi v nravni razbrzdanosti ameriškanskih grudorodcev. Tudi so bile kolonije pri takratnih prometnih razmerah strašno daleč od dežele matice, ki ob najboljši volji ni mogla vsega kontrolirati ter skrbeti, da se njene odredbe točno in vestno izvedejo.²⁰ Bodi kakorkoli; celotna

¹⁴ Pravitam, str. 21.

¹⁵ Pravitam, str. 24.

¹⁶ Pravitam, str. 22.

¹⁷ Pravitam, str. 85.

¹⁸ Prim. P. Ant. Freytag o tem vprašanju: Hist.-pol. Bl. 1914, B. 153, str. 260 ss, 346 ss.

¹⁹ Prim. Hergenröther, Handbuch der allg. Kirchengeschichte, III., Freiburg 1909, str. 234—240; potem tudi: P. Ant. Freytag: Spanische Missionspolitik im Entdeckungszeitalter v Zeitschrift f. Missionswiss. 1913, III., str. 22.

²⁰ P. Ant. Freytag: Spanische Missionspolitik, o. c. str. 24 ss.

slika nam pravi, da ni še noben evropski narod Špancev na tem polju dosegel.

Nasilje proti šibkejšim narodom je že staro. Bilo je tudi pri antičnih imperialistih doma. V Italiji so pod Rimljani izginili kar celi rodovi kakor petnajst sto let pozneje v Severni Ameriki; nikjer niso ostali sledovi nekdanjih Sabinecev, Etruskov, Venetov. Avgust n. pr. je naselil 34 legij vojakov po Italiji; da je mogel to izvršiti, je dal dotedanje zemljiščne lastnike brez vsake odškodnine kratkomalo spoditi.²¹ Še pred njim je Cezar osvojil Galijo; en milijon ljudi je pri tem uničil.²² Slično se je godilo na Grškem; nekdamj obljudeni otoki so bili brez prebivalcev; cele pokrajine opustošene; mnogih mest ni bilo več, kvečjemu so pričale neznatne vasice o njih nekdanji bitnosti. Marius je nekoč zahteval od kralja Nikomeda v Bitiniji, naj mu v zmislu pogodb pošlje pomožnih čet; kralj mu je odgovoril, da nima več nobenih vojnospodobnih množ na razpolago, kajti rimski davčni najemniki so mu jih vse kot sužnje odvedli v druge province.²³ Brez usmiljenja so Rimljani pokončali Punce; pravtako so po zavzetju Jeruzalema divjali proti Judom. Ni čuda, da so vsi odvisni narodi Rimljane besno sovražili. Zgled takega sovraštva nam podaja n. pr. Mithridates, kralj v Pontu, ki je leta 88 pred Kr. organiziral maščevalno zaroto proti njim. 80.000 ali celo 150.000 mož, žensk in otrok je razljučeno ljudstvo isti dan po mestih Male Azije poklalo. Le v odporu proti najhujšemu nasilju imajo izvor izbruhi tako divjega sovraštva.

Prav iste metode, kakor Rimljani, so se posluževali pozneje Grki pod svojimi cesarji. Prokop n. pr. pripoveduje, da je Justinijan (527—565) poslal po zmagi nad Vandali cele čete davčnih uradnikov v Afriko, ki so postavljali nezaslišane terjatve; sistematično so »ljudi tirali k upor, da so jih potem siloma vrgli ob tla«. »Afrikanska vojska je stala v svojih posledicah« — pravi isti pisatelj — »po moji cenitvi deželo najmanj pet milijonov ljudi. Cele dneve lahko hodiš sedaj po Afriki okoli, ne da bi srečal kako živo dušo.«²⁴ Glede Italije pa piše Prokop: »Ko so

²¹ I. Albertus (Fr. Jos. v. Gruben): Die Sozialpolitik der Kirche, Regensburg, Pustet 1881, str. 122.

²² Döllinger: Heidentum und Judentum, str. 22.

²³ I. Albertus, o. c. str. 123.

²⁴ Gfrörer, Byzant. Geschichten, Graz 1873, II., str. 325.

bili Goti premagani, so se tam dogajale iste strahote kakor v Afriki. Vlast Vztočnih Gotov se je pred vojsko raztegala od mejnikov Galije do Dacije. Vsi ti nepregledni kraji so sedaj kakor puščava. Polovico ljudi je pokončal meč, drugo polovico pa glad in kužne bolezni.«²⁵ Malim, premaganim narodom se slabo godi! To bridko resnico so skušali na svojem telesu tudi Bolgari, ko so v 10. stoletju prišli v odvisnost od istih Grkov. Znaná je neizmerna okrutnost Bazilija II. »Ubijalca Bolgarov« (976 do 1025), znana tista 150 let dolga doba do Asenovičev, kjer so Grki »ubogi narod gulili in odirali kakor pravi razbojniki. Ljudstvo že ni moglo več prenašati strašnega zatiranja in je kar koprnelo po maščevanju.«²⁶

Nič drugače niso delali Nemci tekom srednjega veka proti Slovanom. Politika Henrika I. (919—936) in Otona I. (936—973) proti slovanskim rodovom ob Sali in Labi je znana.²⁷ Brez usmiljenja so jih pobijali in brez usmiljenja prodajali kot sužnje. Celo v pregovor je bilo to prišlo. Ko so leta 981 zemljišča merzeburške stolice razkosali, se je merzeburški kronist Thietmar izrazil: »Pravtako se je ž njimi zgodilo, kakor s kako slovansko družino, ki je obsojena v razprodajo.«²⁸ Na ozemlju nekdanje Karantanije so imeli krog leta 955 vojvoda Henrik in vsi grofje v deželi zborovanje, kjer se je izdal odlok: »S Slovani se mora prav tako ravnati, kakor je bilo sklenjeno med vojvodo in stanoví. Če se pa ne uklonijo, naj se iztrebijo!«²⁹ Torej ali kruto suženjstvo ali iztrebljenje. Taka je bila usoda, ki jo je tedanji nemški imperializem odločil Slovanom na severu in na jugu. Usoda je ostala stoletja enaka. Dvesto let pozneje, leta 1147, so Nemci za Henrika III. (1138—1152) sklenili križarsko vojsko proti Slovanom ob Labi in Odri. Njih geslo je bilo: »Ali Slovane podvreči krščanski veri ali pa jih popolnoma uničiti!«³⁰ Tiste čase se je zgodilo, da sta postali besedi »Slovan« in »suženj« istovetni. Slovanske jetnike so v dobi od 10. do 13. stoletja

²⁵ Pravtam, str. 326.

²⁶ Starè, Občna zgodovina 1878, III., str. 692.

²⁷ Alb. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, Leipzig 1906, III., str. 85—90.

²⁸ A. Fr. Gfrörer, Papst Gregor VII., Schaffhausen 1859, I., str. 497.

²⁹ Pravtam, str. 497 s. Odlok slòve latinsko: »Sclavi ejusdem coadunationis districtioni subiaceant aut exterminentur«.

³⁰ Hauck, o. c. IV., str. 604 ss.

celo na Špansko prodajali in Hamburg je postal eno glavnih tržišč ž njimi.³¹

Seveda je bila ta radikalna politika za Slovane smrtonosna. Krščanske vere niso marali prejemati iz rok tlačiteljev in sovražnikov. »Z rokopisom svojega meča je potrdil, da so se v njihovi zemlji (na Oldenburškem) ustanovile tri škofije in da se je uvedel cerkveni red.«³² Tako nam poročajo iz leta 1063 listine o delovanju Henrika IV. med Slovani. Iztrebili so jih. Na njih mesto so pa z 12. stoletjem pričeli dohajati nemški kolonisti. In le tako si je nemštvo odpiralo pot proti vztoku.³³ Krščanstvo se je sicer širilo, toda — žal — ne med Slovani, ki so bili že iztrebljeni, ampak na prej slovanskih tleh z Nemci potom priseljevanja.³⁴

Iz novejše dobe bi nam posebno narodi pod nekdanjim turškim gospostvom, dalje posebno Irci, pa tudi Poljaki in katoliški Ukrajinci povedali, kaj pomenja biti šibak in odvisen od krutih gospodarjev. In v najnovejšem času občutijo vsi negospodujoči narodi pekoče gorje odvisnosti in brezpravnosti.*

³¹ Rohrbach, o. c. str. 4.

³² Hauck, o. c. IV., str. 636, 641, 647.

³³ Hauck, o. c. II., str. 557; III., str. 589 ss., 603.

³⁴ Pravitam, IV., str. 608 ss., 619 ss.

* Zanimivo je, da niti sedaj po štirih dolgih letih svetovne vojske, kjer je toliko malih narodov skoroda že izkrvavelo za koristi »gospodujočih«, »gospodujoči« narodi ne prihajajo do spoznanja, kako krivičen je imperializem. Naj to razjasni nekaj citatov iz zadnjega vojnega leta.

V osrednjem glasilu vsenemcev »Deutsche Zeitung« je pisal božični dan 25. dec. 1917 neki Maks Lohan tako-le: »Proč s svetovno vestjo! Proč z duhom svetovnega bratstva! Edino nemška vest moči bodi naš zapovednik in naš voditelj! Naše geslo bodi: Več moči, več nemške moči!« — Graška »Tagespost« pa je početkom junija 1918 dala Avstriji sledeči namen: »Avstrijo držati ne pomeni nič drugega kakor nemškemu cesarstvu ščititi hrbet, obstanek nemškega cesarstva zasigurati in služiti vse-nemški ideji, ki gre za tem, da se obdrži nemštvo na celi zemlji.« (»Straža« št. 46; 10. VI. 1918.) — Tudi znani Richard v. Kralik razglaša v svoji brošurici »Der Kampf Österreichs« (izšla v zbirki Kriegsbroschüren des Sekretariats Sozialer Studentenarbeit [M.-Gladbach]: Der Weltkrieg W.-2) str. 3. to-le: »Der vornehmlichste Beruf Österreichs ist es, dem deutschen Reich als dessen erweiterte Ostmark in politischer und kultureller Arbeit zur Seite zu stehen.« — Čisto v smislu teh načel se je izdalo na nemškem »Volkstag«-u v Gradcu 28. aprila 1918 in prav tako na drugih geslo, ki si ga je že osvojila vsa nemška javnost: »Avstrija bo nemška ali je pa ne bo!«

Je-li usoda življenja malih narodov res usoda otopelega sužnja, ki imej svoje plačilo v tem, da dela, trpi, molči in potem v kakem kotu pozabljen pogine? —

2. Stališče Cerkve.

Tudi katoliška Cerkev ima svoj imperializem, tudi ona hoče vladati nad narodi. Toda njen imperializem se bistveno razlikuje od svetnega imperializma, zato je tudi njen nastop nasproti narodom, tudi malim narodom bistveno drugačen od onega, ki ga uveljavljajo gospodarji sveta. Orožje Cerkve ni meč, ni nasilje, njeno orožje je ljubezen. Kraljestvo božje na zemlji, tako se ona samo sebe imenuje; vso zemljo hoče sebi podrediti, vse narode dobiti v svoje območje. Tla pa, na katerih jih hoče imeti, so tla pravičnosti in svobode.

Kjer vlada absolutizem, za narode ni prostora. Rimski imperializem jih kot pravnih osebnosti ni poznal. Imperializem, ki je sezidan na absolutizmu ali militarizmu, jih sploh ne more poznati, zakaj njemu je lastni narod vse; vse osredotočuje le krog njega; v svojem območju ne trpi ne kulture ne kakršnegakoli samozavestnega nacionalnega gibanja drugih narodov. Toda tudi ti imajo pravico do lastnega neodvisnega življenja. Vsak narod

Tu ni nikjer več mesta za male narode. Tu je povsod le en sam gospod; drugi smejo biti kvečjemu le hlapci. A če bi ne hoteli biti? Celovška »Bauernzeitung« nam dne 21. marca 1918 na to vprašanje, ki je tako tesno zvezano z dejstvom narodnega probujanja tudi med Slovenci, odgovarja s takim pozivom: »Wenn die Hetze kein Ende nimmt, wir erschlagen die Hetzpfaffen, reissen die Pfarrhöfe ein und wenn auch auf uns geschossen würde.« Seveda je to le izjava malopomembnega pokrajinskega lističa. Tudi besede v prejšnjih citatih niso besede vlade. Bodi kakorkoli, vsekakor izhajajo besede te in one iz krogov »gospodujočega« naroda, katerim — i to je dejstvo — ne nasprotujejo ne vlada, ne nje organi. —

Država dosledno zameta in zatira nacionalne dobrine negospodujočih narodov. Toda nacionalne dobrine dandanes niso več šala. Narodi jih cenijo tako, da svoje življenje istovetijo ž njimi. Kdor jih narodom odreka, kdor jim jih zatira, jim dela prav gotovo največjo krivico. Zato naslavlja dr. K. Hilgenreiner, profesor na bogosl. fakulteti nemškega vseučilišča v Pragi, nastopne veleresne besede na vlado, ki proti narodom tako nastopa: »Nach unserer Wertschätzung der nationalen Güter ist sicher nicht zuviel behauptet, dass die grundsätzlich ungerechte Bedrohung derselben durch eine Regierung zu den tyrannischen Eingriffen zählt, welche zum äussersten Widerstand berechtigen.« (Bonifatius-Korrespondenz. XII.

ima svoj poklic in svoj namen. Ne more pa spoznati ne prvega ne drugega, če ga »gospodujoči« ovirajo pri njegovem verskem, kulturnem, gospodarskem in političnem pokretu. Zato mora za-se imeti polno svobodo; konstelacija, ki jo ima med drugimi narodi in v svetovni družbi narodov sploh, mu odkazuje potem poklic in namen na svetu. Vsega tega narodom ni mogoče ne spoznati ne doseči, če se dviga imperializem enega samega naroda, ki despotično le samega sebe uveljavlja. Tak imperializem ne služi več smotrom človečanstva, ampak je znak barbarstva. Tako ga označuje Gumpłowicz, ki poleg tega še uči: »Država, ki ne priznava pravičnosti vsem na lastnem ozemlju bivajočim narodom, je sredi današnjega kulturnega sveta anahronizem, ki ne more nikakor obstati.«**

Cerkev je prinesla svobodo. Zato vstajajo narodi kot pravne osebnosti šele z zarjo krščanstva. Cerkev jih pozdravlja ter vzgaja vsakega posebej — individualno; pridobiva jim in ohranja življenje svobodnih ter ga jim čuva proti nasilnikom. Tudi cesarsko dostojanstvo je zopet oživila, a cesar ni več in poleg

[1918] p. 76 s.) Z drugimi besedami: taka država nima več pravice do bitja... To teoretično v luči krščanske npravnosti. —

Še en primer iz krogov »gospodujočih«. V pastirskem listu avstrijskih škofov z dne 4. avgusta 1918 se zelo poudarja avtoriteta. »Temelj vsega reda v človeški družbi sta spoštovanje ter pokorščina do avtoritete, ki jo je Bog odredil.« Vsi krščanski listi so poročali o tem pismu, nemški še najprej. Dobro. Če je treba avtoriteto sploh spoštovati ter čuvati nje ugled, velja to prav gotovo še posebe za avtoriteto v Cerkvi. Toda kako ravnajo takozvani krščanski listi »gospodujočega« naroda, če ta avtoriteta brani v smislu svojega visokega zvanja pravice »negospodujočih narodov«, pravice v svojem nacionalnem življenju ogroženega, krivično teptanega ljudstva! Tako v slučaju kardinala Mercier-a v Belgiji, ki so mu »Köln. Volkszeitung« (20. febr. 1915), »Augsburger Postzeitung« (20. marca 1915) in za njima vsi drugi nemški krščanski listi očitali politično in šovinistično agitacijo, politično agitacijo najhujše vrste, zlorabo Cerkve, da, celo sodelovanje pri vohunski organizaciji i. t. d. Niti en katoliški list v Nemciah ni obsodil tiste sramotne pisave. Isti pojav se ponavlja sedaj proti knezoškofu Jegliču v Ljubljani, od »Reichspost«-e na Dunaju do »Köln. Volkszeitung« na Nemškem. In ni ga lista v »gospodujočem« narodu, ki bi zavrnil tako krivično in prevratno gonjo.

V resnici, ni mogoče, da se red vzdrži, kjer se red tako dosledno krši in tepta. »Nema mira brez pravice. Prije pravica, onda mir.« (Dr. Ant. Mahnić v »Novinah«, br. 161, 30. srpnja 1918, v svojem članku »Svirala velikog Orienta«)! —

** Gumpłowicz, Allgemeines Staatsrecht³, 1907, 122.

Cerkve ne more biti več absoluten mogotec nekdanjega Rima ali sodobnega Carigrada. Cerkev pojmuje cesarja vse drugače. Njegova prva dolžnost je varovati svobodo papeža in Cerkve ter vzdrževati red med narodi. Zaščitnik svobode je in pravičnosti, ne pa nje gospodar!³⁵

Duhu Cerkve nikakor ne odgovarja imperializem, kjer izvršuje gospostvo nad drugimi le en narod. To so hoteli doseči Hohenštaufi, a so našli v papežih za svoje stremljenje najhujše nasprotnike. Imperializem rimskih cesarjev, ki so ga Hohenštaufi hoteli obnoviti, je bil političnim idealom papežev naravnost nasproten; zato so vse storili, da so ga preprečili. In ko so tedaj z vso svojo avtoriteto nastopali proti gospostvu enega naroda, so se borili za svobodo in enakopravnost narodov sploh, za pglavitni zakon krščanskega mednarodnega reda. Kar dandanes mali narodi trpé, to je povzročil Cerkvi odtujeni absolutizem bodisi v osebi vladarjevi bodisi v ljudstvu, ki mu je vladar pripadal in ki je z vladarjem postalo »gospodujoče«. A naj bo rezultat zgodovinskega razvoja kakršenkoli, stanje, v katerem zdihujejo sedaj mali narodi, ni naravno in ne odgovarja duhu Cerkve.

Krščanske narode v Evropi so v najboljših časih srednjega veka vodili papeži. Cesarji so se bili svoji zgoraj poudarjeni nalogi že zgodaj izneverili. Hoteli so biti, ne zaščitniki, ampak gospodarji. Gospodarjev nad narodi pa Cerkev ni marala. Veliki Gregor VII. (1073—1085) je pričel v največjem slogu politiko narodnostnega načela, ki zahteva, da bodi vsak narod samosvoj ter neoviran v razvoju svojih posebnosti in svoje darovitosti.

Noben narod ne sme biti inorodnemu vladarju podložen — to je bila misel Gregorja VII., — toda vsi naj bodo podrejeni sveti rimski Cerkvi kot svoji skupni materi. Tako bi vsi uživali svobodo, ki jim pristojna.³⁶ Pomniti pa treba, da priznavati Cerkev kot avtoriteto nad seboj, v srednjem veku nikakor ni pomenjalo omejitev suverenosti ali državne neodvisnosti. Gregor VII. sam to izrecno poudarja.³⁷ Vdanostno razmerje

³⁵ Hergenröther, Kirchengeschichte 1904, II.⁴, str. 84.

³⁶ Hauck, o. c. III., str. 767 ss.

³⁷ Hergenröther, Katholische Kirche und christlicher Staat, Freiburg 1872, str. 135.

do sv. Stolice, ki je v srednjem veku tolikrat opažamo, je bilo za vladarje in njih države zunanji znak, da niso od nobene druge svetne oblasti odvisni, da so torej popolni suvereni,³⁸ kajti odvisnost od sv. Stolice je bistveno značila le odvisnost od Boga, ki ga papež na zemlji zastopa. Ta odvisnost pa pri suverenosti ne more priti v poštev, ker suverenost ne izraža neodvisnosti od Boga, ampak le neodvisnost od druge svetne oblasti.

Papeži so torej ustvarjali imperium mundi na čisto drugem temelju kakor današnje države. Njih imperium mundi je bila *Respublica christiana* — družina krščanskih narodov, ki so na temelju ene in iste vere in v duhu ene in iste ideje gledali in spoštovali v papežu svojega skupnega očeta ter s tega vidika sprejemali in izvrševali njegovo voljo. Krščanska Evropa je tvorila mogočno federativno zvezo med seboj popolnoma neodvisnih držav pod vodstvom papeževim. Bistveno tej zvezi je, da je skozi in skozi svobodna ter najvišji politični plod tedanjega verskega življenja!

S svojim imperializmom je Cerkev tvorila najboljše poročstvo za svobodo vseh narodov, tudi malih in slabotnih. Cela vrsta nacionalnih in drugih samosvojih držav je dobila po Cerkvi svoje življenje in svojo poglobitev. Vsaka je bila sprejeta kot enakopravna članica v družino krščanskih narodov. Mnogo, prav mnogo so si papeži prizadevali, da bi v tem zmislu tudi slovanskim narodom priborili in ohranili lastno državnost. Kako ves drugačen bi bil razvoj i na Balkanu i v osrednji Evropi, če bi se ne bili slovanski narodi odtegovali Rimu! —

Krščansko pojmovano narodnostno načelo se od renesance dalje bolj in bolj umika absolutizmu »gospodujočih«. *Macchiavellizem* je prinesel tudi malim narodom le gorjé. »Gospodujoči« so se pričeli sklicevati in se še vedno sklicujejo na historično pravo, ki ni v tem oziru nič drugega kakor pravo sile. Morala je priti francoska revolucija, ki je historično pravo sile strla in zopet uveljavila narodnostno načelo. Toda varstva, ki ga je nekdanj po Cerkvi imelo, mu ni mogla prineesti. Narodnostno načelo je sicer vseobče zavladao, a zopet malim narodom v gorjé, ker je koristilo absolutizmu večine in po militarizmu le »gospodujočim«. In v tem stanju se nahajamo še vedno. —

³⁸ Pravtam, opomba 8.

Največjo res čudovito izjemo dela v življenju sedanjih imperialističnih držav Angleška. Ona je edina med njimi, ki svojim delom pušča svobodo. Ti deli tvorijo sicer večalimanj le zemljepisne individualitete, ne narodnih; vendar lahko služijo za zgled. Kajti če je mogoče, na temelju zemljepisnih razmer stvarjati samosvoje individualnosti, mora biti to vsaj tako mogoče tudi na temelju narodnostnega načela, ki izhaja naravnost iz narodov, iz življenja samega.

»Anglež mnogo skrbi, da bi druge dvignil materialno, intelektualno in socialno; da bi človeštvo napravil boljše, srečnejše in veselejše.«³⁹ Anglež svojih kolonij ne izkorišča; celo pomaga jim ter skuša sebe ž njimi istovetiti.⁴⁰ To velja posebno za kolonije, kjer prebiva in gospoduje isti živelj kakor doma v deželi matici, torej za Kanado, Južno Afriko, Avstralijo in Novo Zelandijo. Pa tudi v druge kolonije »so prinesli red; pravično so nastopali; mnogo storili za razvoj industrije in trgovine.«⁴¹ »Ne more se zanikati, da je kultura v Indiji pod angleško vlado jako napredovala. Prej so bile tam neprestane vojske in pobune; domači knezi in plemiči so ljudstvo zatirali. Sedaj gospoduje povsod splošen mir in varstvo pravice. Ljudstvo se je v tem času trikratno pomnožilo. Grde razvade so se zatrle, kakor n. pr. sežiganje vdov.«⁴² Dežela matica nosi daleko največja bremena za ohranitev in obrambo cele vlasti.⁴³

Posebnost angleškega ustavnega življenja je, da imajo podjedinci mnogo več svobode kakor v drugih državah. Nikjer ni državljan tako svoboden kakor tam. Ta posebnost je z Angleži prešla tudi na kolonije. Mnoge izmed njih imajo v okviru skupne vlasti popolno samovlado; druge imajo veliko avtonomijo; spet druge so samostojne države pod angleškim protektoratom. Kako veliko neodvisnost ima celo Irska, se razvidi iz tega, da ji velikobritanska vlada niti sedaj po štirih letih vojske ne mara vsiliti vojaške dolžnosti, dasi jo je na svojem otoku že davno uvedla.

³⁹ Hist.-pol. Blätter 1902, 2. B., str. 302.

⁴⁰ Hettner, Englands Weltherrschaft und ihre Krisis, Leipzig 1917, str. 85 ss.

⁴¹ Hist.-pol. Bl., o. c. str. 204.

⁴² Hettner, o. c. str. 95 ss.

⁴³ Hettner, o. c. str. 123.

Seveda očitajo Angležem tudi mnogo nedostatkov.⁴⁴ A vendar mora vsak nepristransko sodeč človek priznati, da je sistem britanske svetovne vlasti med vsemi sedaj na zemlji gotovo najpopolnejši, ker nudi ob toliki skupnosti raznim svojim delom čudovito mnogo svobode. Vse kaže, da bodo posamezni deli dobili še večjo svobodo, a ne na škodo celote, ker imajo vsi deli »močno željo ostati skupaj in ohraniti vlast«.⁴⁵

Človeku se kar zdi, da vidi v tem svetovnem imperiju kopijo srednjeveškega »imperium mundi« pod vodstvom rimskih papežev. Toda spomnimo se, da ima svobodoljubnost angleške ustave, ki je iz dežele matice prešinila ves britanski imperij, svoj izvor v času Gregorja VII., ki je v Viljemu Osvojitelju imel Cerkvi najbolj vdanega kneza. Bil je Gregor VII., ki je položil temelje sedanji angleški ustavi...⁴⁶

Srednjeveška »Respublica christiana« pa današnja britanska svetovna vlast nam torej kažeta sliko, kjer imajo tudi mali šibki narodi svojo vlogo kot polnovredni deli celote. V prvi vidimo idealno zasnovano federativno zvezo enakopravnih suverênih narodov pod vodstvom papeža; tudi v drugi se nam kaže do sedaj vsaj deloma že krasno izvedena mogočna federativna zveza najrazličnejših delov sveta na temelju svobode in pravičnosti in — **skupnih velikih interesov**. Zveza narodov stopa pred nas. Tu je začrtana pot, ki edina more prinesiti malim narodom poleg lastne državnosti tudi potrebno varstvo ter jamstvo za obstanek in samosvoje nacionalno življenje!

Kako vse drugače bi se n. pr. tudi habsburška monarhija razvijala, če bi tvorila federativno zvezo med seboj neodvisnih narodov. Narodi bi bili zadovoljni; drug od drugega bi radovoljno prejemale, kar bi bilo dobrega, ne da bi se čutili pri tem ponižane ali zatirane. Skupni interesi pa bi jih nagibali, da bi vsa zveza bila močna varihinja i njih samih pred zunanjiimi sovražniki. Škoda, da se vodilni krogi tako malo učijo iz zgodovine in idejnih časovnih tokov! Njih krivda bo, če nastanejo katastrofe. Logika demokratizma in narodnostnega načela nujno

⁴⁴ Hist.-pol. Bl. 1901, I., str. 759.

⁴⁵ Hettner, o. c. str. 125.

⁴⁶ Hist.-pol. Bl. 1861, 47. B., str. 56.

zahteva preosnovno sedanje ustave v monarhiji v federativno zvezo nacionalnih držav. Gre za bitnost monarhije. Pri sedanji obliki je v škodo celote in v škodo njenih narodov kar obsojena, da ostane — in orbe ultima. —

3. Samopomoč.

Vprašanje je sedaj, kako naj si narodi pomagajo do samosvojegega nacionalnega življenja v pravkar razloženem zmislu.

Brezdvomno imajo pravico do njega. Prepričani smo, da je Cerkev popolnoma na naši strani, če to kot nekaj samo po sebi umevnega ugotavljamo. Vsa zgodovina Cerkve govori za nas. Kako pa naj narodi do te svoje pravice pridejo, če jim jo »gospodujoči«⁴⁷ sistematično kratijo in odrekajo? Ne more jim papeštvo pomagati do nje, ker mu »gospodujoči«⁴⁸ ne priznavajo več v tem oziru nobene kompetence; ni tudi mednarodnega razsodišča, ki bi tukaj avtoritativno moglo odločevati; revolucijo pa kot sredstvo odklanjamo.*

Ne preostaja nič drugega kakor samopomoč: samopomoč z neprestanim in vedno večjim razmahom lastnih kulturnih sil; samopomoč v zvezi z drugimi činitelji v isti državi; samopomoč s pasivno resistenco⁴⁷ in samopomoč potom intervencije ali posredovanja.⁴⁸ Dolga in težka je ta pot, toda tvori dobo najlep-

* Ni pa revolucija, če se ljudstvo brani, kadar ga zloraba socialne oblasti smrtonosno ogroža v njegovih najvišjih dobrinah, n. pr. v njegovem nacionalnem ali v njegovem verskem življenju. Naravni zakon zahteva, da se mora oblast javljati kot red; zato je tudi oblast sploh le toliko od Boga, kolikor se javlja kot red (Prim. Hergenröther, *Kath. Kirche und christlicher Staat*, p. 466). Sem-le torej spadajo besede sv. Pavla, Rim. 13, 2: Kdor se protivi oblasti, se protivi božji naredbi. Zloraba oblasti ali oblasti, ki se javlja kot nasilje, nered ali samovolja, nikakor ni od Boga. Ravno radi tega priznava naravni zakon vsakemu pravico samoohrane in mu dovoljuje pravico silobrana. To velja i za fizične i za moralne osebe, za posameznike in za narode (Prim. Hergenröther, o. c. p. 495). Kar je bilo n. pr. Judom pod Makabejci dovoljeno, ko so se dvignili proti lastnemu nasilnemu vladarju Antiohu Epifanu ter započeli boj za postavo in boj za osvoboditev svojega naroda, to mora biti pri enakih pogojih vedno dovoljeno. Naravni zakon je nespremenljiv (Prim. Hergenröther, o. c. p. 496 s).

⁴⁷ Prim. dr. Alb. Stöckl: *Das Christenthum und die großen Fragen der Gegenwart*, Mainz 1880, III., str. 1—21.

⁴⁸ Pravtam, str. 22—59. Tudi *Stimmen a. M. L.* 1871, I., Pachtler S. J.: *Das Prinzip der Nicht-Intervention*, str. 107—120.

šega heroizma v življenju naroda ter ga vodi, čim je edin glede svojih končnih ciljev in prežet od hrepenenja po svobodi, prav gotovo do smotra.

Poglejmo tukaj le samopomoč v obliki posredovanja. Kako je posredovanje v našem slučaju upravičeno?

Krščansko pojmovano posredovanje služi kot pomoč kri-
vično teptanemu pravu. Vsako pravo namreč mora imeti svoje
pravno jamstvo. Če tega jamstva ni, nastane radi samovoljnosti
človeka zmeda in razdejanje. Zasebno pravo ima tako jamstvo
v državni avtoriteti. Tudi mednarodno in javno pravo mora
imeti svoje pravno jamstvo. Jamstva za mednarodno pravo
stari vek ni poznal. Tudi dandanes takega jamstva ni; ni splošno
priznane avtoritete, ki bi skrbeli za red in mir v mednarodnih
odnošajih. Razvidno pa je, da brez take avtoritete človeški
družbi ne more biti dobro; zato so si države skušale pomagati
z različnimi paliativnimi sredstvi. Postavile so najprej zakon o
ravnovesju sil; ko ta ni zadostoval, so se pričele ustvarjati zveze
velesil; a mir in red se le nista mogla vzdržati. Diplomatsko
delo je preveč slonelo na zakonih mehanike; njegov končni
učinek so grozote sedanje svetovne vojske. V zmislu istih za-
konov sta se za mednarodne odnošaje proglasili tudi načelo
dovršenega dejstva in načelo neposredovanja. Cerkev je oboje
načelo zavrgla.

Načelo, da ne sme nihče posredovati, če katera država
šibkejšo napade, ali pa če v kateri državi nastane upor proti
pravu in svobodi, je nekrščansko. Posredovanje je dolžnost lju-
bezni in pravičnosti. Posredovanje je tudi dan-
danes sredstvo, ki kolikortoliko jamči var-
stvo i mednarodnemu i javnemu pravu.

Gotovo je, da morejo suverêne osebnosti vedno iskati tukaj
pomoči. Kaj pa drugi, ki ne spadajo k njim? Tu imamo v državi
razne stanove ali ljudstvo, oziroma činitelje, n. pr. razne narode,
iz katerih ljudstvo obstoji.

Edini namen državne ali socialne oblasti je, da sorazmerno
pospešuje splošno blaginjo, nikdar pa ni njena naloga, da kakor-
koli služi svojim imejteljem. Tu nekaj besed o splošni blaginji.

»Salus reipublicae suprema lex.« Tako so jo opredeljevali
p o g a n i. Socialna blaginja je pravec, po katerem se mora vse

ravnati. »Najvišji socialni zakon« jo imenuje tudi Cerkev. Najprej Bog, a takoj za njim bonum commune — splošna blaginja.

Kršćanstvo je torej šlo mnogo više. »Respublica« je bila Rimljanom le lastna država. Njej se je torej v smislu prej navedenega stavka moralo vse kloniti, v njej in zunaj nje. Rimljanu ni bila lastna država del človeške družbe, njemu je bila človeška družba sploh. »Salus reipublicae suprema lex« v ustih Rimljana izraža, če se oziramo na narode bodisi v rimski državi bodisi zunaj nje, do skrajnosti raztegnjeno imperialistično načelo. Krščanstvo poudarja »bonum commune«, se torej ne ozira le na eno državo, ampak na človeško družbo sploh. Ne ta ne ona država ni sama sebi namen; ampak kakor je v posameznih državah »bonum commune« najvišji socialni zakon, ki mu morajo vsi v sorazmerno enaki meri služiti, tako je tudi v človeški družbi isti »bonum commune« najvišji zakon, kateremu so vse države in vsi narodi podrejeni.

Splošni blaginji so torej podrejeni tudi državna oblast, vladavina, ustava, obseg državnega ozemlja. Poglejmo s tega stališča mnogonarodne državne tvorbe.

Po naravnem zakonu ima vsak narod pravico do svojega nemotenelega popolnega razvoja. Splošna blaginja zahteva, da se vsakemu narodu tej pravici sorazmerno pota odpirajo. Če obstoječa ustava dela ovire, se mora umekniti novi, kajti ustava ne sme biti vendar nič drugega kakor pravno izražena oblika onega državnega življenja, ki za gotovo dobo najbolj služi ljudski blaginji, v našem slučaju tudi nemotenemu razvoju vsakega naroda v državi. Prav isto velja glede vladavine. Isto glede dinastije. Tudi dinastija je le radi splošne blaginje in njej podrejena. Tako so se n. pr. pri Frankih l. 751 umeknili Merovingi Karolingom in sveti papež Caharija se spremembi nikakor ni protivil, ko je bil vprašan za svēt, ampak legitimiral jo je. Dà, papeži sami so v srednjem veku prav mnogokrat vladarje odstavljali, kadar so bili v očitno škodo splošni blaginji. Delali so to kot tedanji priznani mednarodni zaščitniki javnega reda, a njih ravnanje jasno dokazuje, da ima vladar in dinastija pravico do najviše oblasti le toliko, kolikor služi ž njo vrhovnemu socialnemu zakonu — splošni blaginji.

Toliko zla povzročujejo v sedanjem političnem življenju spori v ozemeljskih vprašanjih. Narodi n. pr. hočejo biti dandanes enotno združeni tudi ozemeljsko. Po naravi

imajo pač pravico do tega. Ti spori imajo vsekako mnogo globlje korenine kakor n. pr. oni radi takozvanih strategičnih ozirav, ker je za njimi celo ljudstvo, ne pa le gotovi krogi. V prejšnjih fevdalnih časih so se ozemeljska vprašanja reševala dostikrat čudovito preprosto, kar potom ženitvenih ali dednih pogodb, pozneje do zadnjih let potom izmenjave ali kupčije.* Seveda se protivi i prvi i drugi način naši sedanji miselnosti. Toda za kar tukaj gre, je dejstvo: tudi ozemeljske, tudi državne meje so podrejene zakonu splošne blaginje. In če je bilo mogoče, uravnavati jih sporazumno po načinu, ki nikakor ne odgovarja sedanjemu demokratskemu duhu ter nazorom o dostojanstvu človeka in narodov, mora postati na korist splošne blaginje kar naravnost zakon mednarodnega prava, da si jih bodo prizadeti narodi sami uravnavali.

»Le bien commun est, après Dieu, dans la société, la loi première et dernière.« (Leon XIII. v okrožnici »Au milieu des sollicitudes« z dne 16. februarja 1892.)

Kadar torej nositelji državne oblasti kršijo pravice podanikov, delajo proti javni blaginji in povzročujejo revolucijo, kajti absolutizem je zmerom revolucija. Revolucija je upor proti pravu in svobodi v škodo splošne blaginje. Tak upor pa lahko izhaja ali od nositelja državne oblasti ali od ljudstva. Čudno je, da se pri razpravljanju o revoluciji navadno govori le o uporju ljudstva, kakor da bi upori proti pravu in svobodi izhajali le od ljudstva. Zgodovina nam pravi, da taki upori izhajajo nepri- merno večkrat od nositeljev državne oblasti ter da so v svojih posledicah mnogo hujši kakor upori ljudskih množic. Revolucija množic hoče čestokrat instinktivno upostaviti nekaj, kar je za- grešnega; je sicer zločin in povzročuje strašne grozote, a do-

* Napoleon n. pr. je leta 1803 prodal Zedinjenim državam v Ameriki zelo prostrano ozemlje ob Mississippiju in Missouriju za 80 milijonov frankov. Iste države so 17 let pozneje kupile od Špancev obširne pokra- jine ob Coloradu za 6½ milijonov dolarjev. Istim Amerikancem je l. 1867 prodala Rusija Alasko za 7,200.000 dolarjev. Še l. 1899 so kupili Nemci od Špancev za velik denar Karolinske, Marianske in Palau-otoke v Tihem oceanu. In devet let preje so isti Nemci proti izmenjavi dobili od Angležev Helgoland pred izlivom Labe v Severno morje.

naša neredkokrat tudi mnogo velikih dobrin. Podobna je nevihti, ki napravi veliko opustošenje, a sčisti hkratu ozračje miazmov in dušečega soparnega vzduha. Revolucija nositeljev državne oblasti pa je podobna nalivom, ki polagoma vse poplavijo, okužijo in uničijo. Življenje se zaduši; opustošenje je neizmerno; škoda se stoletja ne da popraviti. Poleg tega izziva ta revolucija ljudstvo vedno k protirevoluciji, tako da so nasilni nositelji državne oblasti redoma povzročitelji dvojne revolucije. Tako je bilo na Francoskem, tako v Rusiji, tako tudi pri nas v Avstriji.

Vsaka revolucija ogroža javno pravo v državi ali na škodo nositeljev državne oblasti ali na škodo ljudstva. V srednjem veku je papeštvo dajalo javnemu pravu potrebno pravno jamstvo. Dandanes ga more dati edinole posredovanje. Zatorej je posredovanje tista pot, ki more donášati tudi tlačenim množicam pomoč proti absolutizmu ali revoluciji od zgoraj. Lepo je govoriti o potrpljenju, toda tako govorjenje ščiti in krepi neredkokrat upor proti pravu in svobodi ter je v prilogi revoluciji. Pravičnost, ne potrpljenje je temelj državam! Zatorej mora javno pravo v posameznih državah imeti jamstvo, da se samovoljno in poljubno ne bode kršilo ne od strani podanikov proti legitimnim nositeljem državne oblasti, a prav tako tudi ne od strani le-teh na škodo ljudstva. Tako jamstvo mora biti, ker drugače so revoluciji vrata na stežaj odprta. Nositelji državne oblasti se morajo po takem jamstvu zavedati, da ima njih oblast za izključen namen le blaginjo ljudstva, da torej niso absolutni, da niso sami sebi namen. Strah, da bi ljudstvo iskalo pomoči v posredovanju, jih mora zadrževati od zlorabe oblasti. Kdor tlačenemu narodu odreka pravico do te pomoči, se zavestno ali nezavestno izjavlja za absolutnost državne oblasti.

Cerkev je posredovanje vedno uporabljala tudi proti revoluciji od zgoraj. Ko so si leta 1869 nositelji državne oblasti v Avstriji uzurpirali pravice, ki jih imajo starši in Cerkev pri vzgoji otrok, je Pij IX. proti tej revoluciji takoj slovesno protestiral, uzurpacijo zavrgel, nje povzročitelje pa obsodil. Isto je napravil Pij IX. leta 1873 v Prusiji; leta 1871 v Italiji in še pred kratkim Pij X. na Francoskem. Branili so sicer pravice Cerkve, a hkratu so tudi intervenirali za pravice in svobodo staršev

ter za pravice in svobodo državljanov kot takih. V srednjem veku so papeži posredovali proti revoluciji od zgoraj kar nebrojnokrat. Papeži Gregor VII., Aleksander III., Inocenc III. in mnogi drugi nam podajajo za to polno zgledov.

Absolutizem zavrača na vso moč načelo posredovanja, češ, da izpodkopuje legitimno avtoriteto in podpira revolucijo. Revolucijo očita drugim, pa predstavlja najbolj sam upor proti pravu in svobodi.

Narodi zahtevajo lastno državnost, ker jim le lastna državnost more pri sedanjih razmerah jamčiti ne samo neoviranost v kulturnem razvoju, ampak sploh obstanek. »Gospodujoči« narodi hočejo šibkejšo naravnost uničiti. Zadnji nimajo druge pomoči, kakor da se kolikor mogoče popolno izvijejo iz spon, v katere jih »gospodujoči« vklepajo. In prav to je lastna državnost. Klic po njej je klic tonečega sredi viharja na morju. Če jim absolutizem v lastni državi, če jim nasilje nad pravom in svobodo tega poslednjega in v sedanjih časih edinega in uspešnega legitimnega sredstva za rešitev življenja noče priznati, imajo po krščanskih nazorih pravico do posredovanja. To je jasno kot beli dan! In drugi so dolžni priti jim pomagat, kakor so v srednjem veku papeži izzvali celo križarske vojske, da bi zatirancem v tuji državi prišli na pomoč in kakor so isti papeži Italiji pomagali proti nasilnikom s severa onstran Alp.

V zvezi s tem poglavjem je okolnost, da sedanje pravo ne vidi v narodu nobene juridične osebe in da mu ne priznava nobenih pravnih organov. Za to tukaj tudi gre.

Poglejmo, kaj je že dandanes narod. Narodi obstojé iz posameznikov; a položaj je tak, da se v kulturnih državah vsak posameznik prav živo zaveda pripadnosti k isti skupini ljudi, da vidi le v tej pripadnosti možnost pravega kulturnega razvoja i zase i za vso skupino in da se hoče dosledno le v okviru te skupine kolikor mogoče popolno udejestvovati na gospodarskem, upravnem, umskem in političnem polju. Pravico do takega udejestvovanja ima od samega početnika narave. Toda sedanji nositelji državne oblasti mu kot »gospodujoči« narodi to pravico odrekajo; celó skupino hočejo streti, h kateri pripada. To je očiten upor proti pravu in svobodi. Posameznik je prisiljen k samoobrani ter jo vidi v taki državnosti, ki bi ga v njegovih pravicah uspešno varovala.

Razvidno pa je, da mu navadna avtonomija, tudi če bi se raztezala ne samo na šolstvo, ampak sploh na vso upravo, resničnega uspešnega varstva ne more jamčiti. Avtonomija namreč stoji in pade s paragrafi lastne državne ustave. To pa nič ni! Kako so ti temelji slabotni, nam jasno kažejo sedanji časi, kjer državniki ali sovražne večine kar naravnost frivolno ž njimi pometajo. Le avtonomija, ki je izven paragrafov državne ustave, kateri torej — če izvzamemo seveda sovražno invazijo — nihče nič ne more, mu more tako jamstvo podajati. Tu pa se že nahajamo v lastni državnosti.

Kar spoznava posameznik kot nujen pogoj za svoj obstanek in za svoj pravi razvoj, spoznavajo in hočejo tudi drugi, spoznava in hoče vsa skupina, ves narod. Kapljica se je strnila s kapljico in lastnosti kapljice so postale lastnosti veletoka, ki si spontano išče in dobi svojo strugo — lastno državno življenje. Tu nimamo več posameznih atomov pred seboj, kakor jih hoče imeti materialistični absolutizem; pred nami stoje organizmi z lastno voljo, ki hočejo ven iz spon na svobodo. Pa še več so ti organizmi!

Parlamentarizem je pomagal, da imajo narodi svoje ustavne zastopnike, ki imajo zopet pravico tvoriti od državne oblasti priznано organizirano zastopstvo celega naroda. Tako vidimo n. pr. v Avstriji v Češkem svazu zastopstvo celega češkega naroda, v Jugoslovanskem klubu zastopstvo celega jugoslovanskega naroda, v Poljskem klubu zastopstvo celega poljskega naroda i. t. d. Državna oblast je hočeš nočeš prisiljena, občevati z zastopstvom, oziroma njegovim predsednikom ne samo kot predstaviteljem zadevne parlamentarne skupine, ampak kot predstaviteljem celega zadevnega naroda! Czernin n. pr. je v aprilu 1918 sicer napravil poskus, da bi istovetnost med zastopstvom in narodom pretrgal, a je bil ob tem poskusu strmoglavljen. Zastopstvo in predsednik ostajata tudi, ko parlamenta ni, dajata narodu navodila in narod jih sprejema.*

* Kako dobro pojmuje tudi širša javnost pojave pri tem razvoju, lepo dokazuje članek, ki ga je dunajska »Information« prinesla o priliki ustanovitve Narodnega sveta v Ljubljani sredi avgusta 1918. Tako-le piše (po »Slovincu« št. 191 z dne 22. avgusta 1918): »Ako od bliže mo-

Ne pomaga vse nič! Narodi so n. pr. v Avstriji *via facti* postali že juridične osebnosti, dasi jih državna oblast *de jure* še ne priznava. Nimajo še državno ograničenih mej; podobni so bolj izraelskemu ljudstvu, ki hodi iz egiptovske sužnosti skozi puščavo v obljubljeno deželo. Sredi pota so sedaj v puščavi, a kakor izraelsko ljudstvo tvorijo tudi oni že samosvojo juridično osebnost. Imajo isto skupno življenje, ki je po narodih različno drugo od drugega; imajo iste velike smotre in celò isto skupno vrhovno vodstvo. Državna oblast vidi ta razvoj, a ukiniti ga ne more, ker je popolnoma postaven. Čudovit prizor, kako se iz teme preganjanja dvigajo narodi kot samosvoje osebnosti k luči in vstajenju! — —

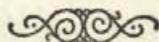
Če bi živeli v srednjem veku, bi te narode Cerkev gotovo že pozdravila v resnici kot narode z lastnim individualnim življenjem. Cerkev je tako rada gledala v narodih samosvoje neodvisne osebnosti! Ko je pa od renesance dalje država pričela prehajati v nositelje državne oblasti, je tudi pojmovanje narodov kot osebnosti izginjalo. Vstalo je zopet s francosko revolucijo in demokratizem ga vedno bolj silno razvija. Ni ga mogoče več zadušiti. Zato dela prav gotovo proti javni blaginji, kdor hoče zatirati narode, ki so se v najtežjih okolnostih **sami** povzpeli že na tako visoko stopinjo samosvojegega življenja. Ne bo jih zatrl, pač pa pripravlja s svojim nasiljem grob državi.

Težka in trnjeva so pota, ki jih mali narodi morajo hoditi: Poljaki, Irci, Čehi, Ukrajinci, Jugoslovani, Rumuni i. t. d. A ravno taka pota jih edinijo in utrjujejo. Zavest, da tiče i njim svoboda osebnosti, jih dviga in dela nepremagljive. Tako so se iz neznatnih početkov dvigali Rimljani in so zmagali; prav tako Španci; prav tako balkanski narodi: Grki, Bolgari, Srbi in Rumuni; prav tako i sami Nemci, ko jih je Napoleon vrgel ob tla...

Papeštvo je večni nasprotnik tiranstva. Samo je stoletja stalo na čelu idealne svobodne zveze med seboj neodvisnih

trimo narodne svete pri nas, nemškega, češkega, poljskega, ukrajinskega in jugoslovanskega, dobimo vtis embrijev narodne razčlembе, narodne in ne teritorialne avtonomije, nota bene po lastni volji. Tu se stavijo temelji za narodno delitev in federacijo ob enem. Ustvarjajo se prejudici narodne obmejitve in komasacije, narodna ozemlja se razkosavajo in zlagajo.«

narodov. To bodi naš nauk. Kakor zmerom, je tudi sedaj večina narodov prešibka, da bi, četudi državno samosvoji, mogli uspešno braniti svojo bitnost proti nasilju lakotnih sosedov. Zato jim je zveza z drugimi enakopravnimi samo po sebi umevna. In prav to hočejo za habsburško monarhijo v korist cele države Čehi, Poljaki, Ukrajinci in Jugoslovani. Zanje je federativna državna oblika najboljša rešitev, državi sami pa edina pot ne samo k razvoju v mogočno svetovno vlast, ampak k samoohrani sploh.

Politika in morala.

Dr. Jos. Jeraj.

(Konec.)

Moderni politiki iz machiavellistične šole pravijo, da je npravni red največja ovira državne politike. Laž, hinavstvo, verolomstvo, drzen nastop so najboljša sredstva v uspešni politiki. Politik je vsled tega prisiljen prezirati v državnem življenju npravna načela in ima v nekem oziru posebno pravico, da ravna proti vsemu božjemu in npravnemu redu.

Pripoznati je sicer treba, da je stališče politika, ki se ne ozira na moralna načela, v marsikaterem oziru ugodnejše kakor vestnega politika, ki svoje delovanje uravnava po večnih načelih npravnosti. Ne moremo tajiti, da so se dosegli v zgodovini človeštva s takimi sredstvi že veliki uspehi, ki bi bili sicer izostali. Velike države so navadno nastale s pomočjo nasilnih in nemoralnih sredstev. Najbolj očividni dokaz za to je zgodovina svetovnih držav Asircev, Babiloncev, Aleksandra Velikega, Rimljanov i. dr. Vsled tega zajema teorija, ki smatra moč za bistvo države, največ dokazov prav iz zgodovine. Na prvi pogled se tudi zdi, da teorija pravo trdi. Toda globlji mislec kmalu izsledi zmotnost vsega dokazovanja. Delne koristi lahko taka politika človeštvu prinese, a splošno človeštvu ne more koristiti. Brezobzirna politika ne more biti temelj zdravemu državnemu razvoju. Kakor hipoma moč držav ustvari, tako hitro jih tudi zruši. Zgodovina omenjenih paganskih držav to jasno dokazuje. In četudi dostikrat dolgo traja, preden se pokažejo posledice nemoralne politike, četudi zmajevo seme počasi zori, prej ali slej vendar dozori, da je katastrofa tem hujša. Da se ne maščuje

vsaka krivica tako hitro, prihaja tudi odtod, ker skušajo države večkrat pozneje z milim ravnanjem in s kulturnim pospeševanjem podjarmljene narode zopet pridobiti. Tako se stara krivica vsaj nekoliko popravi in se posledice hudega z blagoslovom dobrega izravnajo. Če bi machiavellizem neomejeno vladal, bi se pokazale njegove slabe posledice v veliko hujši meri.

Politika, ki zametuje нравna načela, vpliva posebno pogubonosno na mednarodne odnošaje med državami. Država, ki prelamlja dano besedo ali tuje lastnine ne spoštuje, izgubi ves moralični ugled in politični kredit. Zgodi se sicer lahko, da še najde prijateljev in zaveznikov, toda zaupanje je za vedno izgubila in celo njen zaveznik bo do nje nezaupljiv. Svareč zgled tega je Italija, ki radi svoje verolomnosti nasproti prejšnjim zaveznikom tudi pri svojih novih zaveznikih nima zaupanja.

Država, ki prelomi sklenjene pogodbe, si nakoplje tudi sovraštvo prevaranih, premaganih, zatiranih, ki čakajo samo ugodnega trenutka, da se maščujejo. Samo ena krivica je lahko vzrok neštetihih prepиров, pobojev in vojsk. Kaj bi se šele zgodilo, če bi se politika otresla vseh ozirov in bi machiavellizem zavladal z vso svojo krutostjo! Strašna podoba prihodnosti vstaja pred očmi, če si predstavljamo, da postane kdaj »sveti egoizem« edino odločujoči faktor v evropski politiki. Filozofični zastopniki optimističnih načel si sicer laskajo, da se bo dobro zamišljeni lastni interes oziral tudi na druge. A človek, če se otrese нравnih načel, izgubi obenem zmisel tudi za načela zdravega razuma, tako da je katastrofa neizogibna.

Tudi s tem se ne smemo tolažiti, da bo ozir na narodno čast omejil najhujše izgrede. Če izključno narodna dobrobit postane zvezda-vodnica zunanje politike, pride nesramnost sama ob sebi in če se bo ta princip splošno pripoznal, bo nujna posledica popolna zmedenost нравnih pojmov, dobrega in hudega. Vsak mir bo samo premirje, sklenjeno s tem namenom, da se ob prvi priliki prelomi. Premagan narod ne bo nikdar varen pred samovoljnostjo zmagovalca in zmagovalec ne pred zvijačo premaganega. Sovraštvo, zavist in jeza bodo popolnoma zastrepili vse duševno življenje narodov.¹

¹ W. Koppelman, Heiliger Egoismus u. christliche Ethik. Christliche Welt. Str. 185.

Sicer ne moremo trditi, da bi sedanja politika ne upoštevala nobenih нравnih maksim; a že prevladovanje interesne politike je provzročilo najstrašnejše posledice, desetletno oboroževanje, ki je dovedlo narode gospodarsko na rob propada, in strašno svetovno vojsko, ki zahteva milijonske žrtve človeških življenj.

Pa tudi na notranje življenje držav zunanja interesna politika pogubno vpliva. Če zmagá kaka država, ki zasleduje politiko koristi, se navadno potem gospodarsko dvigne, tehnika in umetnost zadobita nove viře za napredek. A s temi prednostmi so združene že nevarnosti. Ker so pa te nevarnosti navadno združene z vsakim, tudi s poštenimi sredstvi pridobljenim blagostanjem, se s tega stališča machiavellistična politika težko ovrže. A politika, ki dosledno ruši нравni red, kot taka neugodno vpliva na državo, ker izpodkopava zasebno moralo. Politična in zasebna morala sta tako tesno združeni, tako da se vsaka kršitev ene občuti hitro tudi na drugi. Če država obstoječe pravice brez ozira na нравnost tepta, ruši ugled svoje lastne avtoritete v notranjepolitičnem življenju. Država na ta način sicer na zunaj pridobi, na znotraj pa toliko več izgubi. Z velikim poznanjem najskrivnejših нравnih sil, ki delujejo v človeku, pravi Förster: »Državna politika je tudi hišna politika, je ali podpora ali oslabitev zasebne нравnosti. Da, pravičnost v malem zavisi od pravičnosti v velikem; če se v velikih zadevah dobičku dá prednost pred častjo, spodobnostjo in pravičnostjo, se zruši na vseh poljih življenja avtoriteta nevidnih sil. Tako razdira potem država svoje lastne temelje v človeški duši; saj se nahaja nešteto globlje segajočih interesov kakor je lojaliteta do države, ki nestrpnó pričakujejo, da dobijo v duši premoč, in ki jih morejo brzdati samo splošna načela posvečenega нравnega reda.«²

Proti temu principu krščanske etike ugovarjajo posebno moderni politiki, da razvoj človeštva in napredek kulture zahtevata, da močnejši narodi napredujejo, slabejši pa propadajo.³ Ko bi se нравni red v življenju narodov dosledno uveljavil, bi morala moč držav, njihova ustava in sploh socialni ustroj države

² Fr. W. Förster, Staatsbürgerliche Erziehung². Str. 80.

³ Primerjaj s tem izvajanja Gomperza v »Philosophie des Krieges«.

ostati na istem stališču, kakor je bil pred tisoč ali več leti. Nravni zakon bi povzročil, da bi vladajoči narodi trajno tlačili podvržene narode, da bi razmere posesti, bogastva in moči med državami vedno ostale na istem stališču kakor danes. Kratko se lahko posname ves problem v stavek: Ali bi bilo za človeštvo dobro, ko bi bilo posestno stanje vedno takšno, kakršno je danes?

Brez dvoma je to vprašanje težko. Vendar ga je krščanska znanost že davno rešila. Naravno pravo ni namreč nič odrvenelega, ampak princip življenja. O krščanskem naravnem pravu, kakor so ga učili posebno španski sholastiki 16. in 17. stoletja, Suarez, Molina, Soto, de Lugo in drugi, pravi J. Kohler, vseučiliški profesor v Berlinu, da je vedno »gibčno, da se vedno prilagoja zahtevam časa.«⁴ V knjigi »Die Vorläufer des Hugo Grotius« (1848) podaja njihov nauk z besedami: »Učitelji naravnega prava pravijo: Naravni zakon (lex naturalis) je sam na sebi nespremenljiv, toda samo v načelu; dejansko se namreč druží z okoliščinami življenja (materia); če se izpremeni materia, se ne izpremeni naravni zakon (lex naturalis), pač pa njegov uspeh. Tukaj se kaže vsa genialiteta sholastike« (245). Načela naravnega pravnega reda imajo sicer na sebi značaj konservativnosti, kljub temu pa ne značijo, kakor je moral pripoznati protestantovski profesor J. Kohler, ovekovečenja obstoječega stanja. Tudi na podlagi pravnega reda je mogoče medsebojno tekmovanje sil kakor v zasebnem tako tudi v javnem življenju. Pomisliti moramo, koliko držav je nastalo na podlagi dednega prava, na podlagi prostovoljnega združenja, v novejšem času po nakupu celih dežel in po prijateljskih pogodbah. Države pa postajajo mogočne tako po osvojevalnih vojskah kakor po plodonosnem kulturnem delovanju. Združene države, Japonska, Nemčija i. dr. nam to jasno dokazujejo.

Da prav spoznamo posledice absolutnega pravnega principa, moramo potek zgodovine pravilno presoјati. Ko bi se človeštvo celotno ravnalo po tem absolutnem pravnem principu, bi bil v socialnem življenju ostvarjen ideal. Vendar po izvirnem grehu izkvarjena človeška narava tega ideala dejansko nikdar ne doseže. Večina posestnega stanja je nastala po kršenju naravnega reda, tako da nikakor ne odgovarja načelom absolut-

⁴ Archiv f. Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, X, 1917. Str. 235.

nega nramnega principa. Če torej moderni politiki naenkrat zgodovinski tok razvoja pretrgajo in potem zastavijo zagonetno vprašanje, ali se naj v pravtem trenutku obstoječe posestno stanje držav ovekoveči, ne vpoštevajo nramnega ali nenramnega značaja ravno obstoječih državnih tvorb.

Ako vpoštevamo človeško nramno slabost, ki vedno kruši absolutni nramni princip, je razumljivo, da je dostikrat vojska tisto sredstvo, ki krivico kaznuje, nezdrave državne tvorbe razruši in močne, zdrave narode povzdigne. Če je pri takšnih državnih tvorbah preobrat v posesti potreben, vendar ne smemo istega merila rabiti za zgodovinski razvoj tistih držav, ki so nastale na podlagi nramno-resnega teženja in politike dobre volje.⁵

Če moderni politiki škodljivost absolutnega nramnega principa tako poudarjajo, ne smejo pač prezreti strašnih posledic, ki bi jih povzročilo gospostvo njihovih principov. Ne pravica, ne zvestoba, le sila močnejšega bi vladala. Ali se ne bo iz tega načela samobsebi razvil boj vseh zoper vse? Njihova načela so zato največja nevarnost za socialno življenje. Po tem principu zaneten boj bi trajno ogrožal mirni razvoj človeštva. Življenje samo zahteva polajšavo v boju za obstanek, zato niti v živalstvu ne vlada izključno sila močnejšega, ker ima moč protiutež v socialnih živalskih instinktih.

Tudi ni vojska sama na sebi pravo merilo za življenjsko moč narodov. Odločitev v vojski ne zavisi samo od duševnih in telesnih lastnosti, temveč tudi od zvitosti, brezobzirnosti, številne premoči in sreče bojujočih se narodov. Kako lahko se zgodi, da nramno-močni, plemeniti narodi podležejo in da so tako trajno ovirani v svojem razvoju od nramno-slabejših narodov! Zgodi se sicer lahko, da zgodovinski razvoj v teku stoletij marsikatero krivico popravi, a vedno pa tudi ni tako. Dokaz za to nam je zgodovina Ircev, Poljakov in drugih zatiranih narodov. Vsled tega je jasno, da pravica močnejšega nikakor ne sme biti pravec državne politike. Pogubne posledice za mednarodno življenje zahtevajo, da se tudi tukaj politika ukloni nramnemu zakonu.

Prav posebno pa se obrača moderna machiavellistična politika proti krščanski etiki zatajevanja, ponižnosti in krotkosti. Sledeč vzorom svojega učitelja Machiavellija, trdijo vsi politiki

⁵ Sawicki, Politik u. Moral. Paderborn 1917. Str. 47.

moderne šole, da je krščanska etika, kakor se izraža v gorski pridigi, protinaravna in da uničuje človeško podjetnost. »Slišali ste, da se vam je reklo: Oko za oko, zob za zob. Jaz pa vam rečem, ne ustavljajte se hudobiji, temveč če vas kdo na desno lice udari, ponudite mu še drugo; in če se kdo hoče s teboj prepirati in ti vzeti suknjo, prepusti mu tudi plašč...« (Mat. 5, 38 nsl.) Tak nauk, pravijo, je za politiko nesprejemljiv. Haeckel⁶ ironizira Kristusovo zapoved ljubezni do sovražnikov, rekoč: »Ta zapoved je zelo idealna, pa praktično zelo dvomljive vrednosti. Pragtako je z navodilom: 'Če ti kdo vzame suknjo, daj mu še plašč'; ali prestavljeno v moderno življenje: 'Če te kak brezvestnež za polovico premoženja ogoljufa, daj mu še drugo polovico'; — ali prestavljeno v politično prakso: 'Če vam dobrodružnim Nemcem pobožni Angleži v Afriki eno kolonijo za drugo vzamejo, podarite jim še druge kolonije' — ali najboljšo: 'dajte jim še Nemčijo po vrhu'.« Protestantovski teolog Troeltsch⁷ poudarja, da je gorska pridiga s svojim idealom požrtvovalne ljubezni prava podlaga za osebno nrvnost, nikakor pa ne za politično. Socialna etika se po njegovem mnenju na podlagi evangelija nikakor ne da zgraditi. Podobno pravi O. Baumgarten: »Kdor se po gorski pridigi ravna in v njej išče pravcev za svoje osebno življenje in zasebni poklic, je za politiko za večne čase nesposoben.«⁸

Že Avguštin je moral zavračati take in enake pomisleke zoper krščansko moralo. Zagovarjal je krščanstvo proti očitkom, da je s svojimi nrvnimi načeli, kakor jih je oznanjal Kristus v gorski pridigi, povzročilo razpad rimskega cesarstva.⁹ Sv. Avguštin in sv. Tomaž sporazumno poudarjata, da so čednosti, ki jih Kristus priporoča v gorski pridigi, dane »magis ad praeparationem cordis quam ad opus«, bolj za pripravo srca kakor za udejstvovanje na zunaj.¹⁰ Kristusov opomin, da naj krivico potrpežljivo prenašamo, velja za notranje življenje; za zunanje pa le takrat, »si opus fuerit, si expediens fuerit,« če je potrebno, koristno; na zunaj moramo storiti, kar bližnjemu ko-

⁶ Haeckel, Die Welträtsel. Volksausgabe. Str. 141.

⁷ Die ethische Neuorientierung als christlich-soziales Programm. Christliche Welt 1917. Str. 148.

⁸ O. Baumgarten, Politik u. Moral. Str. 33.

⁹ Epist. 138, 2, 90.

¹⁰ S. th. II. II. 40, 1 ad 2.

risti, kar zahteva pameten preudarek. Jezus se obrača s temi svojimi nauki na posameznika kot takega, ne kot državljana. Kar je Jezus na gori učil, je zasebna morala, navodilo, kakšno da more biti vedno človeško dušno razpoloženje, nikakor pa niso ti njegovi nauki merodajni vedno za zunanje ravnanje človekovo, še manj pa za politično življenje. Kristusovi nauki, izraženi v gorski pridigi, ne obsegajo niti vse privatne morale, ampak so le del privatne morale. Genialno dokazuje sv. Tomaž Akvinski, kako jih izpopolnjuje človeški razum v nrvnem življenju. »Nasveti Jezusovi, ki spodbujajo k potrpežljivosti,« tako dokazuje, »se morajo v slučajih, ki se tičejo naše osebe, v pripravnem srcu ohraniti; t. j. pripravljeni moramo biti tako se vesti, če bi bilo potrebno, nismo pa vedno zavezani tako ravnati; saj tudi Gospod ni vedno tako ravnal. To velja n. pr. za zasramovanje: pripravljeni moramo biti prenesti ga, če bi bilo koristno. Včasih pa moramo zasramovanje zavriniti, posebno iz dveh razlogov: prvič z ozirom na dobrobit tistega, ki nas je razžalil, da se kaznuje in poboljša; drugič z ozirom na dobrobit drugih, katerih dobro bi zaradi zaničevanja naše osebe trpelo.«¹¹ Nagib, ki nas pri tem ravnanju vodi, ne sme biti častihlepje ali maščevalnost, temveč pravičnost. Človeški razum je, ki odločuje, kdaj naj človek ravna po načelih stroge pravičnosti ali kdaj naj potrpežljivo trpi in prenaša krivico, ker pravičnost brez usmiljenja je krutost, usmiljenje brez pravičnosti pa mati razbrzdanosti.«¹²

S tem je že sv. Tomaž jasno izrazil načelo, ki velja tudi za politiko, načelo naravnega zakona, ki se javlja v človeškem razumu. »Krščanska etika je,« pravi Troeltsch,¹³ »bistveno verska etika, katere temeljno načelo je izpopolnjenje in očiščenje osebnosti v ljubezni do Boga«; zato se iz nje ne morejo posneti pravci za zunanjo politiko, ki mora biti urejena po strogih načelih pravičnosti. V toliko torej moderni politiki prav pravijo, če trdijo, da čednosti, ki jih je Kristus priporočal v gorski pridigi, ne morejo veljati kot norme v zunanji politiki. S tem pa nikakor ne morejo trditi, da politika ne more biti v zvezi z glavno krščansko čednostjo, z ljubeznijo. Sicer ne izhaja nepo-

¹¹ II. II. 72, 3.

¹² Comm. in Matth. 5, 6.

¹³ E. Troeltsch, Politische Ethik u. Christentum. Göttingen 1904. Str. 34.

sredno iz nje, vendar pa so vse čednosti nekoliko od nje odvisne, ker ljubezen nanaša dejanje vseh čednosti na zadnji cilj in tako te čednosti izpopolnjuje (formam imponit).¹⁴ Zato sv. Tomaž izrecno poudarja, da je »ohranitev države« ali z drugimi besedami »politika« prava, četudi nepopolna čednost; popolna šele postane, če se nanaša na zadnje in največje dobro.¹⁵

Največja krščanska misleca sv. Avguštin in sv. Tomaž sta že davno pokazala jasne smeri politični vedi, tako da bi moderni politiki prav lahko našli izhod iz labirinta nasprotujočih si podmen, če bi le malo poznali ta dva krščanska veleuma. Ne moč in ne interes, temveč splošna npravna zavest v človeštvu mora biti pravec zasebne in javne politične morale. »Politika, pravo in morala,« pravi profesor G. Rümelin, »ki jih tako radi daleč narazen ločimo, so le tesno zapletene veje enega debela; njihov skupni osnovni pojem je urejevanje človeških nagonov in dejanj po enem v nas položenem merilu njihove različne vrednosti.«¹⁶ To je neizpodbitna resnica. Pred ta forum v »nas položenega merila« prihajajo državniki v sedanji svetovni vojski in skušajo pred njim opravičiti politična dejanja svojih držav. Pred tem sodiščem se izvršuje sodba svetovne zgodovine. Po načelih, ki veljajo pred tem forumom, sodijo državniki takrat, ko pisano pravo, najvišja sodišča držav odpovedo in po pravih načelih sodi navadno ljudstvo. Nikdo ne bo vpraševal, kakšna načela so v svojih podjetjih udeleževali Hanibal, Cezar ali Aleksander Veliki, da bi si iz njih ustvaril sodbo za svoje lastno prepričanje; vsak pameten človek sodi le po v »nas položenem merilu«, le po neposredno jasnih načelih npravnega zakona, ki se javlja v človeškem razumu.

Npravni red sicer v marsikaterem oziru ovira državnika, toda po svojem splošnem vplivu je največja opora države. Posledice npravne politike bi se šele takrat pokazale v polni meri, če bi se države splošno podvrgle npravnemu zakonu. Države bi se potem lahko nemoteno razvijale v medsebojni tekmi, ki bi pa spoštovala obstoječe pravice. Osvojevalnih vojsk bi ne bilo, ne mogle bi se tudi velesile razviti v svetovne države; pa takšne državne tvorbe niso ne političen, ne kulturnen ideal. Če bi iz

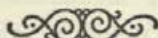
¹⁴ II. II. 23, 8 in ad 1.

¹⁵ II. II. 23, 7.

¹⁶ G. Rümelin, Reden u. Aufsätze. Tübingen 1875. Str. 163.

gospodarskih ali kulturnih ozirov bile potrebne takšne državne organizacije, bi državam bila dana ta možnost razvoja v prostovoljnem združenju držav v večje enote.

Nravne ideje v sedanji svetovni vojski imajo žalibog le malo vpliva na svetovno politiko. Vsi politiki izpolnjujejo v praksi pravzaprav machiavellistično politiko moči in interesov, ki je pa pogubonosna za zasebno in javno življenje. V teoriji se državniki sicer sklicujejo na načela pravičnosti in ravnopravnosti, v dejanju so pa najhujši machiavellisti. Nadevljejo si sicer plašč humanitete, toda koliko resnice je v njihovih frazah, kažejo dejanja. Ko bi bilo treba dejansko pokazati nasproti narodom pravico in praktično izvrševati npravna načela v politiki, takrat naenkrat pozabijo na vse svoje humanitetne fraze in obljube in udelejujejo z vso krutostjo le politiko sirove moči in interesov. Katoliški učenjaki se sicer še vedno z isto doslednostjo in samozavestjo, kakor nekdanj v boljših časih, borijo za uveljavljenje npravnih načel v političnem življenju, a sredi machiavellističnega, krščanstvu odtujenega sveta je njihov glas le glas »vpijočega v puščavi«.

O ozemlju Južnih Slovanov.

Antropogeografski pregled.

Napisal —č.

Celotni statistični pregled.

Število vseh Južnih Slovanov je danes težko določiti, ker je svetovna vojska bistveno izpremenila prejšnje razmere.

S ü d l a n d, ki je napisal eno izmed najnovejših del o jugoslovanskem vprašanju (*Die südslawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems*, Dunaj 1918), navaja 15,700.000 Južnih Slovanov (Slovencev, Hrvatov, Srbov, Bolgarov), ne izvzemši izven Evrope živečih, dočim navaja S e t o n W a t s o n število 15,200.000.

Prof. N i e d e r l e jih je naštel l. 1910 na podlagi starejše statistike (iz l. 1900) 15,050.000 in sicer:

Slovencev	1,500.000
Srbohrvatov	8,550.000
Bolgarov	5,000.000 ¹

dočim našteva S ü d l a n d :

Slovencev	1,400.000
Hrvatov	4,250.000
Srbov	5,300.000
Bolgarov	4,700.000

tedaj skupaj o k o l i 15,700.000

Ako vpoštevamo posledice vojske kakor tudi nepravilnosti statistike v obmejnih krajih, tako zlasti na Ogrskem, kjer so našteali Srbov l. 1890 495.133, a l. 1900 že samo 434.641, torej kar za 60.492 manj,² uvidimo, da se moramo ozirati tudi na starejšo statistiko.

Spor zaradi števila Hrvatov nasproti Srbom, ki se tiče največ Srbohrvatov mohamedanske vere (okolu 750.000, v Bosni in Hercegovini 650.000³) ter katoliških Šokcev, Bunjevcev in Krašovancev in razmerja macedonskih Slovanov, je tem nevhvaležnejši, čim težje je določiti celotno število Južnih Slovanov. — Wirth ceni Južne Slované staroplaninskega polotoka (brez Bosne, Hercegovine in Dalmacije) na 7½ milijonov (Der Balkan, 267); Ivanov ceni Južne Slované monarhije na 6,350.000, število avstrijskih Slovencev na 1,630.000, dočim navaja uradna statistika za l. 1910 samo 1,252.940 Slovencev v Avstriji.⁴

Antropološki znaki Južnih Slovanov.

Južni Slovani so po ogromni večini kratkoglavega, črno-manjastega (brunetnega) tipa, ki ga imenujejo nekateri antropologi keltskega, keltsko-slovanskega ali keltsko-slovansko-

¹ Niederle, Slov. svet, 162.

² Prim. S c h n a b e l, Rakousko-Uhersko, 317. To delo je za starejšo, deloma tudi za statistiko iz l. 1910, zelo dobro.

³ S c h n a b e l jih našteva 611.884 (str. 278), Ivanov pa 612.237. V Macedoniji je bilo pred l. 1900 140.000 mohamedanskih Južnih Slovanov (Wirth, 29), v odrinskem vilajetu pa 115.000 muzelmanskih Bolgarov (Niederle, 150).

⁴ Statistično slovstvo je navedeno deloma v S ü d l a n d o v e m pregledu slovstva (za Hrvate n. pr. L a k a t o š e v a »Narodna statistika« iz l. 1914).

iranskega; G. Sergi ga imenuje evrazijskega («Homo alpinus», «Homo eurasicus»). Nekateri antropologi smatrajo ta tip za azijskega, mongolskega izvora («mongoloid»), teorija, katero zameta Niederle, smatrajoč ta tip za inačico domačih starejših srednje-evropskih tipov (S. S., I, 109—110).

V zmislu Deniker-jeve teorije pripada ozemlje Južnih Slovanov točneje k dinarski ali jadranski inačici kratkoglavega tipa.

Vobče dele namreč antropologi Evropo v tri pasove, ki so: nordski pas svetlolasih dolgoglavcev, pas kratkoglavcev in sredozemski pas temnolasih dolgoglavcev. Nekateri (tako trdi Sergi) smatrajo pripadnike nordskega in sredozemskega pasu za isti tip, ki ga imenuje Sergi evrafrikankega, češ da je to v Evropo doseljen tip afrikanskega izvora.⁵

Kakor meni Sergi, so potisnili pripadniki kratkoglavega («evrazijskega») tipa dolgoglavce na severu, zapadu in jugu proti periferiji evropske celine; temu dogodku odgovarjajoči sedanji položaj je razviden n. pr. iz Deniker-jevega kraniološkega zemljevida Evrope.⁶

Iz tega zemljevida izprevidimo, da pripadajo vsi Južni Slovani naše monarhije in do Drine ter Albanije istemu antropološkemu tipu; manjkajo samo nekateri deli Primorskega, Srbije in Bolgarske, ki niso na zemljevidu označeni. Na severu slovenskega ozemlja se že počne pas z manjšo kratkoglavostjo (južno-slovanske dežele z indeksom 84 in več, severno od Celovca in slovenske Štajerske z indeksom 82—83), dočim opazamo severno od Odrina okraj z indeksom 78—81, manjši del Bolgarske celo z indeksom lobanje 77 in manj.⁷

⁵ Tako pravi Sergi: »Dal resto i Germani, denominati indogermanici dai tedeschi, e legittimi rappresentanti della razza aria, non sono niente affatto tali, ma varietà degli Eurafricani, come tante volte ho dimostrato; e non differiscono dai Mediterranei propri che per alcuni caratteri esterni, e qualche frazione anche per la statura. Per noi, gl'importatori delle lingue arie sono state le popolazioni a cranio corto, o brachicefalo, biondi e bruni, come già altrove è stato largamente dimostrato.« G. Sergi, *Europa, L'origine dei popoli europei e loro relazioni coi popoli d'Africa, d'Asia e d'Oceania*. Turin 1908, 573.

⁶ Priloženega SS (= Slov. Starožitnostim), I, 1, prof. Niederla.

⁷ Lobanjski indeks imenujemo število, ki izraža širino lobanje, če je dolgost enaka 100; večji indeks izraža večjo kratkoglavost.

Prof. N i e d e r l e meni, da so bili stari Slovani dolgoglavi; enako tudi Germani ter da v tem oziru ni bilo razlike med Germani in Slovani in da so bili tedaj oboji istega plemenskega izvora, da pa je bilo v Evropi zraven dolgoglavih tudi kratkoglavo pleme, ki je deloma zlasti na jugozapadu (to bi bile tedaj ravno slovenske dežele) vplivalo na razvoj slovanskega naroda.⁸

S e r g i pravi,⁹ da prevladuje v Avstriji kratkoglavi tip¹⁰ ter na staroplaninskem polotoku od Jadranskega pa do Črnega morja.¹¹ — Nordski in sredozemski tip sta na staroplaninskem polotoku redko raztresena.

Antropologi ločijo strogo med antropološkim plemenom in jezikovnim sorodstvom. Ni tedaj latinskih ali germanskih ali slovanskih plemen, marveč le narodnosti latinske, germanske ali slovanske. Čehi, Hrvati, Istrani, Dalmatinci, Nemci v Avstriji, ki se medsebojno smatrajo za sovražnike in ki hočejo drug drugega preobladati, so po večini v svojih elementih istega rodu, bolj sorodni med seboj, kot pa severni Germani z južnimi, in vendar se smatrajo za sovražne si in tuje.¹² — Na razliko med južnoslovanskim in severnim (nemškim) ozemljem, kakršna je razvidna iz Denikerjevega zemljevida, sem opozoril že zgoraj.

Pri Dunaju prevladuje že celo indeks 78—81, dočim je kratkoglavost večja v zapadnih alpskih deželah in v vzhodni severni Italiji.

S e r g i podaja sliki umbrske in slovenske lobanje (*Chomatocephalus umbricus* in *Chomatocephalus slovenus*, Europa 346—348), ki sta si zelo slični. Umbre in stare Ilire smatra Sergi za Slovane, ali bolje za pripadnike ene večje in mnogoštevilne skupine, h kateri spadajo danes litevsko-slovanske narodnosti.

Obratno meni N i e d e r l e, da so bili Ariji relativno dolgoglavi in meni v ostalem, da so antropološki problemi

⁸ Niederle, SS. I, 1, 109.

⁹ Na podlagi kranimetriškega zemljevida, priloženega B e d d o e -jevemu delu: *The anthropological History of Europa*, London 1893 ter Ripley-jevega dela: *The Races of Europa*, New-York, 1899 in svojih preiskovanj.

¹⁰ »Nella massima parte delle frazioni che costituiscono l'impero, dalla Dalmazia, Istria, Carniola, Stiria, alla Boemia.«

¹¹ O. c. 630—631.

¹² »Curiosi fenomeni che derivano dall'ignoranza delle origini delle nazioni!« (632.)

danes še preveč nejasni in sporni, da bi mogli iz njih brez ozira na druge nauke sklepati na pradomovino Slovanov, kot to dela Z a b o r o w s k i, pristaš ilirsko-donavske teorije o prvotni domovini Slovanov. Niederle pravi, da danes niti ne vemo, kakšnega tipa so bili prvotni prebivalci Balkana, s kakšnim tipom da so tja prišli Slovani, ki so podlegali tolikerim vplivom nove domovine in se tako križali s prvotnimi prebivalci in z drugimi kolonisti, da je danes še nemogoče povedati, koliko je v katerem narodu ilirske, albanske, traške ali druge krvi.

Ž u p a n i ć meni, da so prišli Južni Slovani v svojo sedanjo domovino dolgoglavi in svetlolasi, pa da so tu postali kratkoglavi in temnolasi. Vendar pravi Niederle, da moramo popolnoma dvomiti o resničnosti domneve, da so Bolgari izgubili svoj prvotni tip (slovanski) pod vplivom Tračanov in Srbi v Bosni in Hercegovini pod vplivom Ilirov (S. S., I, 1, 313).

S tem pa je odbita ost tudi izvajanju S ü d l a n d a: »Wir haben nun alle(?) uns überhaupt zur Verfügung stehenden Hilfsmittel herangezogen und überall bestätigt gefunden, daß auch die anthropologischen Merkmale mit dem Ergebnis unserer geschichtlichen Untersuchungen übereinstimmen, daß in Bosnien die Katholiken und Moslims (predniki muslimanov, — bogomili, da so bili Hrvati) demselben Stamm, und zwar einem heute noch überwiegend nordische Merkmale tragenden Stamm angehören, während die Serben von den erstgenannten stark abweichen und überwiegend einen anderen, dunklen, vorarischen Typus aufweisen« (224), teorija o srbskih Valahih-Vlahih, Kucovlahih, Martolozih i. t. d., ki jo je že dr. S t a r č e v i ć izrabljajl proti Srbom. S ü d l a n d meni, da nahajamo med bosenskimi katoliki in muslimani dvakrat tolikokrat nordski tip plavih oči in las, kot med Srbi in da so dolihokefalni tipi med Srbi sredozemskega, a pri katoliških in muslimanih nordskega izvora. V zmislu Sergi-jeve teorije bi bila ta obojna tipa »evrafrikanska«.

»Es kommt bei den Serben viel mehr das balkanromanische Nomadenelement, als das slawische zum Vorschein, das Element der Latini nigri, welches in den 64 % dunkler Typen bei den Serben angedeutet ist und in den serbischen Raubvogelgesichtern und blitzenden Augen zum Ausdruck kommt« (592 do 593); in: »Die gefährlichen Eigenschaften, Traditionen und Tendenzen der byzantinischen Kirche haben beim serbischen

Volke eine überaus wirksame Ergänzung gefunden im Eindringen des balkanromanischen Nomadenblutes, welches durch seine rassenmäßige Aneignungsgier, antisozialen Neigungen, Zerstörungswut und Zersetzungstalent die Serben zu einer Gefahr ersten Ranges für alle Volks- und Staatsnachbarn macht« (razprto tiskano, istotam 350).

Nehote se spomnimo Žunković-evih besed: »Eine Klassenlehre im Interesse national-feudaler Vorrechte, als ob wir uns wieder das finstere Mittelalter, die Zeit der Herren und Knechte herbeisehnen wollten,«¹³ saj pravi Sü d l a n d (Shek?), da sta država in narod Hrvatov proizvod narodnega plemstva (»das alte Adelsvolk«, 421; »das zähe Adelsvolk«, 475) in da se je hrvatska država, sama plemenitaška, prislonila na najbližji, v bistvu sorodni ji državni organizem, na madjarsko plemenitaško državo (514; morda so tudi Madjari nordskega, svetlega tipa?). »Hrvatsko plemenitaško (čistejše arijsko) pleme je zametalo religijo (pravoslavno), protivno svojemu ‚Herreninstinktu‘ (276—277).

Ne vem, če je kaj ugodnejše mnenje modroslovca-umetnika Hipolita Taine-a o »nordskem« tipu, ki ga izraža v svoji filozofiji umetnosti, kjer govori o barvi repe, skaženega sira, o pretiranih oblikah, prirojenih karikaturah i. t. d., o tipu »požrešnem in roparskem.«¹⁴ — Najbrž ste obe sodbi enako subjektivni.

V zmislu teorije antropologov Sergi-ja, De Michelis-a je vobče pogrešeno, govoriti o arijskem plemenu, pravilno je v njihovem zmislu govoriti samo o arijskih jezikih.¹⁵ Lahko govorimo o indoevropskem plemenu, toda samo v zmislu skupnega izvora v intelektualnem, moralnem, jezikovnem pogledu, ne gledaje na fizično, marveč le na duševno stran Indoevropcejev kot historičnega plemena.

Z antropološkega stališča so pokazala dosedanja preiskavanja mnogo večjo razliko Srbohrvatov od drugih Slovanov, kot

¹³ Žunković, Die Slaven ein Urvolk Europas, Kromeriz 1911, 6. izdaja, 306.

¹⁴ V češkem prevodu prof. Sýkora: »jest žravým, ano i dravým« (Taine, Filozofie umění, 200).

¹⁵ Tako pravi De Michelis: »Parlare degli Ari come di una razza è errore o abuso di linguaggio« (De Michelis, L'origine degli Indo-Europei, Turin 1903, 136).

pa med Srbi in Hrvati. Kakor pravi *W e i s b a c h*, imajo Srbohrvati te glavne telesne znake: visoko rast, silno prevladovanje temnega tipa (ki je v Bosni in Hercegovini jačji kot na Hrvatskem), silno kratkoglavost, značno kapaciteto lobanje. Srednji indeks je 84 (na glavah živih Bosnjakov in Hrvatov 85·7 — brahikefalov je 93·5%, mezokefalov 6%). »Serben und Kroaten können nur als ein Volk aufgefaßt werden, wie die nachfolgenden Untersuchungen dartun werden...« Županić je hotel dokazati fizične razlike med Hrvati in Srbi; ali z ozirom na starejša dela, pravi *Niederle*, počakajmo, dokler bodo dokazi zadostni.¹⁶

Nodilo meni o prebivalcih Zagore v Dalmaciji: »Svakako u žiteljima cijele Zagore u Dalmaciji teče dosta romanske krvi. Po sastavu fizičnom njih više kano da je izlito u rimski kalup. Gledajući sad tamo mnogog Zagorca, rekao bi u prvi mah: nuti južnjaka iz Italije!«¹⁷

Srbi so povprečno srednje, samo v južnozpadni Srbiji visoke rasti; večinoma so bele, neprozorne, redkejše rumene, bolj pogosto črnomanjaste kože; vzporedno enake barve so lasje in oči. Črnomanjasti ljudje so v Srbiji tip lepote. »Narodne pjesne pjevajući ljepotu junaka spominja vazda bielo lice i crne oči, crne obrve i trepavice i mrke brke. Ridji ili crvenkasti tip u Srbiji je riedak i najmanje simpatičan.«¹⁸ (Nasprotno Županić.)

Wirth meni, da je srbski tip silno izpremenljiv in da je v kraljestvu čistejši proti vzhodu in jugu, kot pa okolu Belgrada; čim bolj proti zapadu, tem večja je rast; največji ljudje so v Dalmaciji (273).¹⁹

Bolgarsko antropologijo podaja, kakor navaja prof. *Niederle*, dr. *S. Vatev*: Tipični Bolgar je srednje višine (možje povprečno 166·5, žene 156·7 cm); danes prevladuje črnomanjasta barva (50% temnega, 5% svetlega tipa, ostali mešanega tipa). Temni tip prevladuje najbolj na vzhodu, dočim je v Macedoniji — v starem središču bolgarskih Slovanov — temni tip že

¹⁶ *Niederle*, *Slov. svet*, 129, op. 1.

¹⁷ *Natko Nodilo*, *Historija srednjega vijeka*, Zagreb 1905, III, 449.

¹⁸ *Hoić*, *Slike iz obćega zemljopisa*, V, 2, 32—34, 232.

¹⁹ Povodom dr. *Biedermannovih* trditvev o prebivalcih Hajdina pri Ptuju (*Die Serbenansiedlungen in Steiermark*) pravi *Žunković*, da bi morali biti Hajdinci naravnost »die weißgewordenen Äthioper« (303).

redok. Bolgar ima raven nos in visoko glavo; kar se tiče širine glave, je 77% mezokefalnih (indeks 75—80); povprečni indeks na vojakih je bil 79·65 (v Macedoniji 79·46), na lobanjah 77·97. Dolihoidne oblike opazamo največ na jugu, kratke na severozapadu; na jugu Macedonije pa raste srednji indeks že nad 85.²⁰

Hoić pravi, da so Bolgari po večini bolj majhni, kot pa veliki; vendar so koščati in elastični. Visoki in vitki so ljudje bolj v nižinah Podonavja od Timoka do Plevne, kot pa v gorah; v gorah samo pri Sofiji, Radomiru in Trnu; plavolasih je malo; posebnost Bolgarov so majhne, globoke, a ostre oči; v licu so videti mirni, vendar imajo koleričen temperament; žene so posebno mirne in odkrite.²¹

»Med macedonskimi Slovani je videti često ljudi z visokim, izbočenim čelom, zoženo spodnjo čeljustjo, s temnimi, živahnimi, malimi očmi, s tenkim, ostrim, orlovskim nosom, z ozko, dolgo brado, temno kožo in temnimi lasmi.«²² — Tenki, ostri nos nas spominja Albancev, o katerih antropoloških znakih pravi Wirth: »Brachykefalie ist stark verbreitet. Die Hautfarbe ist hell, nur tief im Gebirge und in den Bojananiederungen dunkler. Die Haarfarbe ist sehr verschieden; sie wechselt von rötlichblond, bis zu blauschwarz. Die Nase ist meist gerade und häufig auffallend schmal, mitunter so scharf, möchte man sagen, wie ein Messer.« (249).

Kakšen narod (pleme) so bili Prabolgari, o tem so si mnenja še vedno različna. V. Radlov meni, da so bili najsorodnejši z današnjimi Čuvaši.²³ Pred turško-tatarsko teorijo je vladalo mnenje, da so bili stari Bolgari finskega plemena, kakor tudi, da so bili slovanskega rodu.

Fedor Zigel meni, da so bili Bolgari finski nomadski narod, ki je postal bojevit pod turškim vplivom.²⁴

Wirth jim išče domovino med narodi Dagestana in Baltistana;²⁵ ne smatra jih tedaj za finsko pleme, kakor bi se moglo razumeti iz zgoraj navedenega (Čas, XII, 560).

²⁰ Niederle, Slov. svet, 158.

²¹ Hoić, Slike, V, 2, 32—34.

²² Županić, Macedonija, Zb. M. Sl. 1904, 83.

²³ Niederle, SS. II, 2, 529—530.

²⁴ Zigel-Malý-Kadlec, Slov. právo, 30.

²⁵ Poleg traških elementov in Čerkesov; Wirth, Balkan, 272.

Rezijane smatra Baudouin de Courtenay za pleme, nastalo tako, da so se pomešali neki Anarijci s posebno slovansko vejo.²⁶

Od starejših pisateljev pravi n. pr. Seljan o koroških in štajerskih Slovencih: »Narod ovaj slovensko-ilirski večinoma je ljepoga i tankoga uzrasta: telo jako i krèpko, oči pak i vlasi cèrnomanjaste imadu. Kod ženskoga spola u Štajerskoj mnoga se krasna lica nalaze«; o Kranjcih in Goričanih: »U gornjoj i srèdnoj Kranjskoj stanovnici su lèpoga, tankoga i visokoga struka, što se već po dolnjih stranah manje videva. — Gorice stanovnici velikom su stranom dobroga i jakoga tēla.« V Istri, pravi Seljan, da so moški lepše rasti nego ženske.

O prebivalcih »ogrsko-ilirskih« pokrajin pa pravi Seljan: »O struku naroda ovoga u obće, a navlastito po vojničkih krajinah može se kazati: stas je visok i tanak, vlasi cèrne, čelo otvoreno, sèrce junačko, koje je pripravno, da za domovinu svoju u svakoj pogibeli život položi; jednom rèčju može se slobodno bez ikakva laskanja reći; da je narod junački.²⁷

Kolikor je razvidno iz »zaljubljenih pesmi«, je med Slovenci ideal ženske lepote: bela koža, rdeča lica, črne (a tudi plave) oči (»kot mleko«, »kot sneg«, »kot mak«, — »kot kri«, »kot roža«, »kot nageljnov cvet«).²⁸

Naj pristavim še Wirth-ovo mnenje o izvoru Albancev in o njegovi razlagi imena »Ilirov«! — Wirth meni, da živi ime Ilirov še danes v srednjealbanskem imenu visokoplaninske Lurje (Lurja) in v imenu reke Luross v bližini akarnanske meje. V Lurji žive albanski Luri, katerim da so sorodniki Luri v bližini Kuš-Dinar-a (prim. naše »Dinarske« alpe) v Perziji (Balkan, 252). — Meyer-jev enciklopedični slovar navaja Velike Lure, kurdsko-perzijsko pleme, ki živi v Luristanu = »Gebirgsland«. — Mislim, da se ta okolnost približuje moji razlagi (Čas, XII, 155) imena Ilirije iz arm. besede

²⁶ Niederle, Slov. svèt, 109.

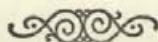
²⁷ Seljan, Zemljopis pokrajinah ilirskih, 130. — Iz teh pokrajin jih je doseglo veliko generalsko čast.

²⁸ Prim. pesmi v Štrekljevi zbirki, 7. zv., štev. 284, 2840, 2654, 2841, 644 i. d.

ler (staroarm. liarn) gora; tudi mislim, da odgovarja arm. sev (seav; sev izg. sieu!) alb. zi (izi . . . »črn«).²⁰ Pojasnili smo tedaj morda ilirsko ime z jeziki Vzhoda, dočim nam kaže po izvajanjih dr. F. Grivca o značilnih potezah Vzhoda in Zapada — kulturna ilirska ideja proti Zapadu, ako je res, da je nastal na Zapadu ideal humanizma, »čigar globoko etično vsebino je prevzel ilirizem«, katerega glavna vrednost je njegova globoka, nepokvarjena, celo osredotočena misel človečnosti, zajeta potom dobrovniške in spljitske literature iz humanizma (Südland, 629). Na tem temelju se je razvila tudi Strossmayer-jeva jugoslovanska ideja (Südland, 632—633). Starčević-eva stranka je prekinila zvezo s humanističnimi idejami in kulturnimi stremljenji Ilircev, ne da bi bila sama ustvarila kaj drugega.

Naj padajo prameni v krščanstvu očiščene humanistične ilirske ideje tudi na sedanjo dobo, da »zahvalimo Boga, da je ustvaril človeka po svoji podobi in ga obdaroval s toliko častjo«.

²⁰ G. prof. dr. Grafenauer je popravil nekaj mojih etimoloških izvajanj (Čas, XII, 248), ki so v bistvu za razlago imena Ilirije postranskega pomena; sl. syr-u odgovarja alb. hire; my (sl. mi) se ne glasi arm. mu-kh, ampak me-kh; torej aprioristična izvajanja niso vedno umestna.

OBZORNIK.

VERSTVO IN KULTURA.

Pravoslavje.¹

Pred nami se poraja nov svet. Svetovna vojska je razmetala ne le stare socialne tvorbe, temveč tudi stare nazore in težnje. Tudi miselno nastaja nov svet. Demokracija, samoodločba, zveza narodov — te silne ideje so si uklonile tudi že države, ki so šle v vojsko še z mislijo o svetovnem imperializmu. Ideja o zvezi narodov ne bo več zaspala. Čim bolj se bo pa uresničevala, tem bolj se bodo narodi drug drugemu bližali ne le gospodarsko, ampak tudi duševno. Tu pa stoji veliko kulturno vprašanje: katera duševnost, katera miselnost naj bo tista, ki naj bo skupni kulturni princip življenju vseh narodov? ali moderno brezverstvo ali staro pozitivno krščanstvo? Ker zgodovina priča, da more vzdržati v kritični borbi naprednega kulturnega življenja le pozitivno krščanstvo katoliške Cerkve, zato je dilema bodočnosti ta: ali katolištvo ali brezverstvo? Najusodnejše bo to veliko vprašanje za slovanski Vzhod. Rusija, Bolgarija, Srbija se bodo morale prej ali slej odločiti: ali unija, ali verska anarhija in brezverstvo. Za vse, ki jim je krščanstvo edini princip resničnega življenja, a predvsem za katoliške Slovence, je to vprašanje srčno vprašanje. Kako bi mogli ob tej usodni odločitvi hladni ostati? Zato je vzhodno vprašanje eden izmed najaktualnejših problemov naše dobe.

Najidealnejši možje, ne le izmed Slovanov, temveč tudi iz drugih zapadnih narodov, so posvetili svoje moči temu vprašanju, ko še nihče ni mislil, da bo v bližnji bodočnosti s tako silo butnilo na dan. Med zapadnimi Slovani je stal med temi možmi

v prvi vrsti prof. dr. F. Grivec. Z živo besedo in s peresom, doma, na Velehradu, v pismenem stiku z zapadom in vzhodom, je dr. Grivec utiral pot Cirilo - Metodijski ideji cerkvenega edinstva. Ker je pa vedel, da je prvi pogoj tega edinstva medsebojno poznanje, zato je vedno spodbujal na študij vzhodnega cerkvenega vprašanja. Že l. 1909 je za pripomoček sam napisal knjižico »Vzhodno cerkveno vprašanje«, ki je prevedena tudi na češki in hrvaški jezik. Sedaj nam je pa podal novo delo, ki naj bi nas še globlje uvedlo v umevanje vzhodne grško-slovanske cerkve.

»Pravoslavje« je delo čisto svoje vrste. Ni veliko po obsegu (120 str.), a je tako mojstrsko zasnovano in tako strokovnjaško izvedeno, da samo nadomestuje kopo drugih del.

Knjiga ima dva dela. V prvem delu (9—47) razpravlja pisatelj o verskih vprašanjih ter o duhu pravoslavja. Kratko, a jako jasno označuje prof. dr. Grivec najprej cerkveni razkol in verske razlike. Samo sedem strani, a dobiš jasnejši vpogled v razkol, kakor če si sicer bral in iskal po velikih knjigah. Silno zanimivo je drugo vprašanje, ali je vzhodna cerkev res pravoslavna, to je, pravovernna. Že v uvodu je poudaril pisatelj, da ni samo iz prijaznosti do ločenih vzhodnih kristjanov naslovil knjige »Pravoslavje«. Tu nam tolmači notranji razlog. Vzhodna cerkev načelno in pravno uči to in samo to, kar so učili vesoljni cerkveni zbori pred razkolom. Po njenem nauku je namreč vesoljni cerkveni zbor edina vrhovna in nezmtljiva učeča oblast v Kristusovi Cerkvi. Po razkolu ni bilo v vzhodni cerkvi nobenega vesoljnega zbora več (nekateri ruski bogoslovci celo priznavajo, da je tak zbor nemogoč, dokler se ne doseže zedinjenje). Vesoljni zbori pred razkolom so pa bili res vesoljni, katoliški in torej tudi pravoverni ali pravoslavni. Torej je nauk

¹ Dr. F. Grivec. Pravoslavje. Ljubljana 1918. Izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Tiskala Katoliška tiskarna. Str. 120.

vzhodne cerkve res pravoveren ali pravoslaven. Seveda dejansko vzhodna cerkev uči že razne zmote. A z načelno-pravnega stališča vzhodne cerkve moramo reči, da ti zmotni nauki niso nauki vrhovnega učiteljstva, saj izvršujejo vrhovno učiteljstvo samo vesoljni cerkveni zbori. To so torej le zasebne verske zmote bogoslovcev, škofov, poedinih cerkvâ. To spoznanje je zato velikega pomena, ker se nam tako vzhodna cerkev zelo približa. Vzhodna cerkev po bistvu svojega nauka po tem pojmovanju ni nič drugega, kakor en del katoliške Cerkve, ki se je v 9. stoletju odcepil od živega cerkvenega organizma in v rasti zaostal tam, kjer je bila tedaj vsa katoliška Cerkev. Vzhodna cerkev je torej po tem res le razkolna in ne heretična. Ta ideja je dajala moči Solovjevju pri delu za unijo, po tej metodi se je sedanji grško-ruski eksarh Leonida Fedorov vrnil v katoliško Cerkev. Pravtako pa s tega načelno-pravnega stališča vzhodna cerkev ne more katoliški Cerkvi ne očitati, da je razkolna, ne da bi ne bila pravoverna. Ni razkolna, ker se ni nikdar ločila od zakonite cerkvene oblasti; ni mogoče reči, da bi ne bila pravoverna, saj priznava vse nauke prvih sedmerih cerkvenih zborov, ki so za vzhodno cerkev izraz vrhovnega cerkvenega učiteljstva. Obe cerkvi sta torej z zares pravoslavne stališča dve pravoverni sestri, katerih ena, katoliška, je kajpada polna življenja, ker je tudi še po 9. stoletju rastla in se razvijala.

Izvrstno je označen v tem delu tudi duh pravoslavja. Marsikomu je go-

tovo že hodilo po glavi vprašanje, odkod to, da je vzhodna cerkev kljub svoji okorelosti tako dovzetna za novodobne modernistične težnje. Tu dobi odgovor. Ni vzrok samo vpliv protestantizma, ki se ne da tajiti, ampak tudi razkol sam, namreč to, da se je vzhodna cerkev ločila od vidnega cerkvenega poglavarja in tako dejansko zašla v misticizem zgolj duhovnega in nevidnega cerkvenega edinstva brez živega učiteljstva. Tako je pravoslavje obnem nemoderno in moderno.

V drugem delu podaja pisatelj »pregled pravoslavne cerkve« (48—102). Največje, a tudi najbolj zanimivo je poglavje o ruski cerkvi, o »sveti Rusiji«. To je klasična študija iz moderne verske psihologije. Tu se nam odkrivajo tajne globine ruske duše, hrepeneče »bogoiskateljstvo« naroda, ki je ločen od žive Kristusove Cerkve.

V zadnjih poglavjih govori dr. Grivec o bodočnosti pravoslavja in o zedinjenju. Z mirno in trezno presojujočo reservo znanstvenika kaže na domnevni razvoj v bodočnosti, določno in odločno pa riše, kaj je naša naloga, naloga katoliških Slovanov.

Vsak duhovnik bi moral zopet in zopet preučiti in premisliti to važno delo, da se tako pripravimo za velike možnosti, ki se bolj in bolj javljajo iz temnega ozadja svetovnih dogodkov. A tudi našim lajiškim inteligentom bo knjiga izvrstno služila. Treba le, da se vanjo »vglobe« ter z resnim trudom premagajo prve »teološke« težave. Knjiga je tako pisana, da jo lahko umeje vsak inteligent.

A. U.

FILOZOFIJA.

Spoznavne teorije.

Jugoslovani nimamo še mnogo znanstveno-filozofskih del. Slovenci celo ne. Nekatere panoge so pri nas sploh še domala neobdelane. Tako nimamo še nobene prave noetike ali kritike spoznanja. Rostoharjev »Uvod v znanstveno mišljenje« v tem oziru ne zadoščuje. Zato moramo z veseljem pozdraviti vsako tako delo, bodisi slovensko ali hrvaško.

Nedavno je izšla v hrvaškem je-

ziku »Občna noetika«, ki jo je napisal dr. S. Zimmermann.¹

¹ Dr. S. Zimmermann, *Opća noetika. Kritika subjektivističkih i idealističkih nazora o vrijednosti ljudske spoznaje.* (Habilitaciona radnja.) Zagreb 1918. Tisak »Nadbiskupske tiskare u Zagrebu«. Cena 14 K, za dijakove 10 K. Dobiva se pri izdajatelju »Zboru duhovne mladeži« v Zagrebu (sjemenište).

Pomen noetike (kritike in teorije spoznanja, iz gr. *noeo*, spoznavati) je zlasti dandanes izreden. Če kdo zasleduje velike moderne zmete, bo našel, da imajo vse svoje korenine v zmotnih noetičnih nazorih. V noetiki se odločuje boj med objektivizmom in subjektivizmom, med realizmom in idealizmom. S subjektivizmom in idealizmom je pa v zvezi cela vrsta modernih zmot: skepticizem, psihologizem, relativizem, agnosticizem, pragmatizem, biologizem... Vseh teh zmot ni mogoče prav doumeti, še manj pa ovreči brez temeljitega poznanja noetike. Zato imenuje n. pr. resni nemški mislec Kūlpe noetiko »temeljno vedo«. Nekaterim je pa noetika celo vsa filozofija, kar je seveda pretirano.

O Zimmermannovem delu moramo le reči, da je temeljito. »Hrvatska Njiva« mu je sicer iz strankarskih predhodkov porogljivo oponašala, da je gola kompilacija in poleg tega »učbenik«, a sam Bazala je moral priznati, da je resno znanstveno delo. Da se je dr. Zimmermann oziral tudi na naše bedne razmere, kjer tako treba knjig za sistematično proučevanje filozofije, in je po tem svoje delo tudi didaktično smotno uredil, to pač ne more biti znanstven greh. Najbolj priznani učenjaki izdajajo časih svoja dela v obliki »učbenikov« (Lehrbücher).

Zimmermannovo delo ima po naši sodbi tri posebne vrline. Prva je jasna splošna razdelitev. Spoznavni problem je dosti zamotan in ga ni lahko nepretirano razviti. Zimmermann si je osvojil v bistvu lovansko metodo (dasi se ne ujema niti metodično v vsem z Mercierjem). Potem ko je pojasnil vprašanje samo, kaj se pravi preiskavati vrednost človeškega spoznanja in označil noetični skrajnosti, skepticizem in dogmatizem, gre kritično na delo. Preiskuje najprej, ali ima spoznanje objektivno vrednost, potem pa drugo vprašanje, ali ima tudi realno vrednost. V prvem delu utrjuje noetični objektivizem proti subjektivizmu, v drugem noetični realizem proti idealizmu. Rezultat prvega dela: ne ravnajo se predmeti po spoznanju, ampak spoznanje po predmetih. Rezultat drugega dela: spoznanje dihema tudi realne, izvenpisihične predmete. To je vsekako logično bistra razdelitev. Pravtako Zimmermann

bistro opredeljuje vsakokratna podrobna vprašanja in potrebne izraze (terminologijo). Če jasno ne spoznamo, kaj se pravzaprav vprašuje, in pravtako, če ne ločimo dobro pomena filozofskih izrazov, ne more biti govora o temeljitem filozofskem umevanju.

Druga vrлина je, da je postavil v osredje velika predstavnika svetovne filozofije, Aristotela (oz. sv. Tomaža Akvinca) in Kanta. Lahko namreč rečemo, da se ob teh dveh ločita v zgodovini človeštva objektivizem in subjektivizem, realizem in idealizem. Kdor hoče umeti moderno dobo, mora doobra poznati Kantovo filozofijo. Zato podaja Z. z veliko skrbnostjo zlasti analizo Kantove »Kritike čistega uma«. Seveda s tem nočemo reči, da bi ne bilo treba poznati tudi drugih filozofskih nazorov. Z. se tudi nanje zadostno ozira.

Tretja vrлина je bogata moderna literatura, nemška, francoska, italijanska, ki jo je Z. izrabil.

Tako ima delo zares velike vrline in ne dvomimo, da bo doseglo lepe uspehe. Če naj pa še omenimo, kaj nam manj ugaja, bi bile zlasti te-le reči: Najprej opisovanje zmot tako prerašča drugo snov, da kljub tako bistri splošni razdelitvi človek izgubi sled in dokazovanje prepričevalno moč. Vsaj poročevalcu se je tako godilo, da se je moral vračati in iskati, kje je pravzaprav osnovni dokaz zoper subjektivizem in pravtako za realizem. Jasneje bi bilo, če bi Z., ko je označil razne zmete, povzel enotno bistvo osrednje zmete, n. pr. subjektivizma, in naperil dokaze naravnost zoper to srčiko zmete.

Drugi pomislek se bo komu vzbudil, ali je res mogoče problem tako dosledno rešiti, kakor bi bilo po bistri logični osnovni razdelitvi pričakovati? namreč da se dokaže najprej objektivna, potem pa realna veljava spoznanja? Du Roussaux je v »Revue Néo-scholastique« (1912) z ostro kritiko dokazoval zoper Mercierja, da mora v dokazovanju ali prvernitvi red ali pa zaiti v kolobar. Mercier dokazuje najprej objektivno veljavnost našega spoznanja, tako tudi objektivno veljavnost logičnih načel, med njimi načela vzročnosti, potem pa s pomočjo tega načela dokazuje realnost naših spoznav. Proti temu dokazovanju ugovarja

Du Roussaux: Dokler ni dognana realnost pojmov, dotlej tudi realna veljava principov ni gotova in zato velja tudi princip vzročnosti dotlej le za »idealni red«; zato ni mogoče z njim preiti iz idealnega okrožja v realni svet. Ali ne zadeva ta kritika tudi Zimmermannove metode? Z. bi dejal, da ne, zakaj on Mercierovo metodo v tem odklanja (str. 273). Vendar pa ni prav jasno, kako si Z. sam logično vso reč misli. Sam pravi, da se »realna vrijednost ovog principa (principa vzročnosti) temelji na realnoj vrijednosti njegovog subjekta 'zbivanje'«. Vendar tudi Z. s tem principom utrjuje »znanstveni realizem«. Kako torej pridemo do prve realnosti, na katero se opre princip vzročnosti? Tu nekaj ne zadovolji. Morda je Z. svojo misel le premalo jasno izrazil?

Ne zadovolji tudi ne misel, izražena na str. 50. Z. piše: »Samo po sebi nije nemoguće, da bi ljudska narav bila tako udešana, te čovjek po logičkim zakonima mora neke sudove smatrati istinitima, premda oni nijesu u skladu sa svojim predmetima. U tom bi slučaju čovjek morao na temelju prirogjenih logičkih zakona objektivno neistiniti sud smatrati kao istinit... Svi ljudi, jer imadu istu narav, suglasno bi smatrali [po prirogjenim svojim zakonima] neke sudove kao istinite, a neke opet kao neistinite — ali nikad ne bismo sigurno znali, da li posjedujemo apsolutnu istinu.« Tu se človeku nehote vzbudi misel: kdo pa nam jamči, da ni tako? Ako je sama po sebi mogoče in bi mi prav nič ne vedeli za to, da nas logični zakoni le varajo, odkod pa vemo, da nas res ne varajo? Z. reši ta dvom s tem, da odgovarja: Dejansko vemo to, ker dejanski »logički zakoni u nama nastaju na temelju neposrednog uvida u misaone predmeta«. To je resnično, vendar se dvom morda ne bo več umiril. Kaj pa, če prirojeni logični zakoni prav to nujno domnevo v nas provzročujejo, kakor da nastajajo na temelju neposrednjega uvida v miselne predmete, a v resnici ne nastajajo tako? Zopet ne bi prav nič vedeli kaj in kako, ali je naše spoznanje objektivno ali je le kruta omama. Po našem mnenju je prva podstava sama nemogoča in zato ves dvom brez podlage. Ni mogoče, da bi bila naša narava tako urejena, da bi

moral človek po logičnih zakonih imeti za resnično, kar je neresnično. Logični zakoni se imenujejo tako od logosa, od uma, zato so le tam, kjer je narava umna. Um pa pomeni možnost refleksije in refleksija pokaže, zakaj um pritrdi. Če je za to zadosten razlog, se um ne more zmotiti, ako pritrdi; če razlog ni zadosten, ne more umno pritrditi in se zopet ne zmoti nujno. Reči, da bi se um sam po sebi po logičnih zakonih lahko nujno motil, se pravi reči, da bi bil logos logično lahko ne-logos, kar je protislovno.

Te opazke naj bi bile le pobuda za vedno večje usovršenje te metodično tako težke vede, nikakor pa ne kako zmanjšavanje Zimmermannovega tehtnega dela! —

Prav posebej s problemom spoznavanja pod psihološkim vidikom se bavi drugi hrvatski znanstvenik dr. Vl. Dvorniković. Več razprav je objavil v »Nastavnem Vjesniku«. Posebej so pa izšla doslej tri dela.¹

V prvem delu poudarja v uvodu važnost metode za spoznavno teorijo, kakor za filologijo sploh, potem pa dokazuje, da je takozvana transcendentna metoda, povzeta po Kantu, ki jo goji zlasti nemška marburška šola (Cahen, Natorp, Riehl) in ki izkuša ves svet osnovati na pojme a priori, v resnici brezplodna, sterilna. Kakor se ni Spinozu posrečilo, da bi bil zgradil ves svoj sistem čisto deduktivno iz enega najvišjega principa »ordine geometrico« brez vsakega izkustva, prav tako

¹ Dr. Vl. Dvorniković, *Stabilnost »transcendentalne« metode u savremenoj filozofiji*. Zagreb 1916. (Preštampano iz 212. knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

— *Problem spoznaje i novija, napose eksperimentalna psihologija mišljenja*. Zagreb 1917. (Posebni otisak iz »Nastavnog Vjesnika« knj. XXVI.)

— *Die beiden Grundtypen des Philosophierens. Versuch zu einer psychologischen Orientierung in den philosophischen Strömungen der Gegenwart*. Berlin 1918. (Bibliothek für Philosophie. Hgg. v. L. Stein, 15. B.)

so vse konstrukcije novokantovcev brez empirične podlage prazne fikcije in iluzije. Pravzaprav pa dejansko tudi transcendentalci brez empirične psihologije ne morejo nikamor. Dejansko torej sami zanikujejo svojo metodo. Po transcendentalni metodi bi prišli končno do absurda, da bi morali tudi samo bivanje neposrednjega duševnega življenja še le dokazovati, zakaj po tej metodi ne more biti nobeno izkustvo izhodna točka, ampak vsako izkustvo, tudi notranje, je treba še le kot možno dokazati, obraziliti; ne torej ugotoviti (konstatirati), ampak izvesti. Tako visi ves transcendentalizem v zraku, z glavo navzdol.

V drugem delu ob Kramarovi knjigi »Neue Grundlagen zur Psychologie des Denkens« dokazuje posebej pomen psihologije za spoznavno teorijo.

V tretjem delu, ki ga je spisal v nemškem jeziku, da bi bil tudi za širši forum, je segel dr. D. na začetek vsega problema sploh. O pogledu na vse mogoče filozofične -izme, ki se danes med seboj pobijajo, si je zastavil vprašanje, ali ne bi bilo morda mogoče iz vseh teh antitez izločiti kakšne prvotne osnovne antize in le-tim zopet poiskati skupno psihološko podlago? C. Wenzig je poizkusil vsem raznim modernim svetovnim nazorom dati psihogenetično skupno osnovno formulo, ali ne bi bilo še bolje, ko bi takorekoč stopili iz torišča filozofije in bi poiskali take osnovne tipe in metode za vso filozofijo sploh?

D. misli, da se da vsa raznolikost modroslovnih nasprotij navesti na dva osnovna tipa. To svojo misel utrjuje ob najnavadnejšem nasprotju racionalizma in empirizma. Če sežemo vsem racionalističnim teorijam do dna, najdemo prvi, klasični, sploh filozofski tip. Označuje ga formalna in statična oblika. Tu je prvo forma in norma, vsebina le drugotno, prvo je postulat, ideal absolutnega spoznanja absolutne resnice, potem pride še le dejanstvo. Vpraša se torej, kje je psihološka korenina te filozofije? Prvo izhodišče ne more biti drugo kakor notranje doživetje, konkretno psihično-realno spoznanje. In zares, če iz tega konkretnega dejanstva odmislimo, odločimo (ab-solvire) vse, kar je prigodnega, izpremenljivega in odnosnega, in kar ostane, osamosvojimo,

obdamo z absolutnostjo, dobimo prvi absolutni, formalno-statični tip spoznanja, kjer je vse »čisto«: čisti um, čista logika, čiste ideje itd. — idealni »platonizem«, ki se je izobličil tekom zgodovine človeškega mišljenja v najrazličnejših inaciah. D. podaja iz moderne empirične »psihologije mišljenja« migljaje, ki vsaj nedoločno kažejo na ta tip.

Drugi tip, ki je še psihološko slabše osvetljen, je osnovni tip antiracionalističnih filozofemov, kakor so: pozitivizem, empirizem, senzualizem, skepticizem, agnosticizem, aposteriorizem, subjektivizem, psihologizem, empirio-kriticizem, pragmatizem, evolucionizem, biologizem... Psihološko izhodišče mu je isto: konkretno doživetje. Toda dočim prvi tip iz te konkretosti izloči to, kar je formalno-statičnega, ostane ta tip pri tem, kar je dano, neposrednje, prigodno, odnosno nedovršeno, v vednem toku. Tu ni več govora o absolutnem spoznanju in absolutni resnici, temveč le še o vedno napredujočem, a nikdar dovršenem, nikdar gotovem, vedno le odnosno veljavnem, verjetnem, izpremenljivem spoznanju. Če je bil tam klasični zastopnik Platon, bi tu morda lahko imenovali Protagora. To nasprotje med obema se do skrajnosti poostri, če drugi tip potegne vse, kar je formalnega in statičnega, v izpremenljivi tok dejanstva in pojmuje cilj in ideal spoznanja le kot izpremenljivo, drugotno funkcijo spoznavnega deja samega.

Če je tako, če sta ta dva tipa le dve historični projekciji prvotno enotnega spoznavnega deja z vsebinsko-formalnimi odnosi, se bosta morala tudi v svoji najvišji razločitvi (diferenciaciji) izkazati kot dve medsebojni dopolnili.

To bi bile osnovne misli teh del. D. je predelal silo moderne literature o spoznavnih problemih in psihologiji. Samo drugo delo obsega nad 50 str. bibliografije. Ne piše pa posebno prozorno; časih je težko vedeti, ali samo poroča tujo misel, ali se z njo strinja. Zato sodba o njegovih delih ni tako lahka. Gotovo po pravici odklanja D. transcendentalno metodo in ves apriorizem. Ne moremo se pa ž njim strinjati, če deva med te transcendentaliste vse modroslovce, ki kakorkoli uče transcendo, n. pr. Külpeja. Že

Kant je dobro ločil pojma transcendentalen in transcedenten, s prvim je združen apriorizem, z drugim nikakor ne, in Külpe, ki pravi, da spoznavamo tudi transcendentne predmete, jasno in določno zavrača vsak apriorizem. Po pravici poudarja D. tudi pomen psihologije za spoznanje. Ne dá se tajiti, da se je tuintam preveč zanemarjala. Že sedaj so nove metode empirične psihologije marsikaj pojasnile, kar bosta morali logika in noetika resno vpoštevati. Zdi se nam pa, da se D. ni ognil druge enostranosti, pretiranega »psihologizma«. Je sicer zoper vse -izme, tega se pa vendar ni oprostil. Smo za psihologijo, a odklanjamo psihologizem, kakor odklanjamo logicizem, a smo za logiko. Saj spadata psihologizem in logicizem vsak pod en enostranski tip historične razločitve enotne in celotne filozofije. Po našem mnenju je Husserl, ki je bil izpočetka sam psihologist, psihologizem za vedno premagal, seveda je zašel sam tudi predaleč, že v logicizem. A vsekako je resnično, kar poudarja v »Logische Untersuchungen«: »Sodba $2 \times 2 = 4$ je vedno in za vsakega veljavna. Ne mešajmo pa sodbe, kolikor je dej, s sodbo, kolikor je resnična vsebina ali resnica. Seveda je sodba kot akt (psihološko) vzročno določena, nikakor pa ne resnica $2 \times 2 = 4$.« (L. U. P, 1913, stran 119.) Resnica te sodbe se opira na nespremenljive objektivne kvantitativne odnose in je tako res formalno-statična, dasi ne apriorna, psihološki

akt je pa pogoj, ki bi brez njega ne bilo konkretnega uvida in doživetja te resnice. Psihologija preučuje odnose mišljenja k organizaciji mislečega subjekta (odtod upravičene prvine v psihologizmu, biologizmu, evolucionizmu itd.), logika pa predvsem odnose mišljenja k objektom ter k zakonom in razmerjem, ki so v njih ostvarjeni (odtod upravičene formalno-statične prvine v logicizmu, platonizmu, objektivnem idealizmu itd.). Če smo prav umeli tretje Dvornikovićevo delo, gre tudi on za sintezo obeh skrajnosti, za filozofijo, kjer se bosta oba sedaj si še nasprotujoča tipa strnila in vzajemno dopolnila. Opomnili bi pa, da je Aristoteles v svoji filozofiji dejansko izvršil to sintezo in da sloni na tej sintezi vsa klasična sholastika, seveda pa ne več sholastika, kakor jo je po Leibnizu in Wolffu spoznal Kant; tu je bil že sintezo razdril racionalizem in apriorizem. Naj bi D. s študijem moderne filozofije strnil še študij Aristotela in Tomaža Akvinca (prim. Sentroul, Kant u. Aristoteles; Aicher, Kants Begriff der Erkenntnis, verglichen mit dem des Aristoteles — od nemške Kantgesellschaft »gekrönte Preisschriften«), prepričani smo, da bo našel že v preteklosti sintezo, ki jo bo treba kajpada na podlagi modernih pridobitev poglobiti in izpopolniti. To je vsekako lepa življenska naloga za tako marljivega izsledovalca spoznavnega problema kakor je Dvornikovič! A. U.

VZGOJESLOVJE.

Vzgojeslovna načela.¹

Novo pedagoško delo! Samo temelj je hotel podati prof. Ušeničnik, na katerem se morajo snovati praktična navodila za vzgojo. Pisatelj res pedagoških vprašanj ne obravnava podrobno, vendar njegova »načela« niso le suboparne, neutemeljene zahteve. Delo kaže globok vpogled ne samo v

knjige, ampak tudi v življenje. — Knjiga je pisana jedrnatno, kot je primerno »načelom«. — Blagodejno vpliva, da pisatelj pri vsej odločnosti s svojimi nazori ni vsiljiv. Dosledno se drži preizkušenih vzgojnih navodil, pa jih ne objavlja kot svoje osebne nazore, ampak jih predstavlja kot posledico psiholoških zakonov. Pri težkih, zlasti kočljivih vprašanjih previdno tehta razloge za in proti, preden pravitako previdno izreče sodbo (prim. vprašanja o koedukaciji, o seksualnem pouku, o samovladi učencev in dr.). Malokdaj pisatelj kak nazor od-

¹ Vzgojeslovna načela. Spisal dr. Fr. Ušeničnik. V Ljubljani 1918. Založilo Katoliško tiskovno društvo.

ločno obsodi; ta navidezna neodločnost ni na škodo knjigi, ampak priča le o tem, kako živo se pisatelj zaveda važnosti in velike odgovornosti vzgojnega dela. — Obče znanih vzgojnih pravil, ki jih navaja tudi knjiga prof. Ušeničnika, ne bomo naštevali. Omenimo le nekaj misli, ki jih površno pisane vzgojeslovne knjige rade prezro. Ko govori pisatelj o pomenu vzgojeslovja, pravi med drugim: »Nihče ne more tajiti, da mnoge matere, ki malo ali nič ne vedo o teoriji pedagogike, na temelju teh načel (namreč načel evangelija) vzgajajo dobre in pridne otroke. Res pa je, ko bi starši poleg teh zdravih, neoporečnih načel umeli nekoliko tudi teoretično vzgojeslovje, bi vzgojno delo uspevalo še lepše in lažje. Da tudi dobri stariši marsikaj pogreše, kdo bi tajil.« (Str. 6.) To je resen opomin onim, ki naj skrbe za pouk mater o vzgoji.

Praktičnega asceta kaže poglavje o zatajevanju samega sebe. »Namen krščanske asceze ni, naravo v nas zamoriti, ampak jo očistiti; ne uničiti, kar je dobrega, ampak iztrebiti, kar je slabega, to hoče asceza... Zmotno je, kar mislijo, da krščanska asceza ni drugega nego mrtvenje telesa. Telesno pokorjenje ni vsa asceza, tudi ne glavni del asceze. Bolj potrebno nego zunanje pokorjenje je notranje zatajevanje, brzdanje nerednih želja in strasti in pa pozitivna vaja v kreposti.« (Str. 58, 59.) Te misli nam nič neznanе; živo se jih pa mora zavediti tudi mladina; ni sicer nevarnosti, da bi se telesno pokorjenje redno pretiravalo; nevarnost pa je, da z nejasnimi ascetičnimi navodili vzbudimo v mladini odpor proti vsaki ascezi. — Umesten je migljaj prof. Ušeničnika, kako rabimo zglede iz življenja svetnikov. »Posnemati se splošno ne da, kar je izredno, čeznavadno. — Svetnik z melanholičnim temperamentom ne more biti v vzgled gojencu koleričnega temperamenta. Vzgojitelj mora vedeti, da življenje svetnikov pravzaprav ni vzo-

rec, ki bi ga moral gojenec v sebi poobraziti, potezo za potezo kopirati. Ne toliko vzorec, ampak bolj izpodbudilo naj bo življenje svetnikov.« (Str. 115.)

Med največje vrline vzgojiteljeve spada spretnost, da tudi v nevarnih strasteh zna zaslediti zdravo jedro, ki se da porabiti v službi za dobro stvar. Prof. Ušeničnik daje glede tega jasna navodila. »Ljudje, ki se nagibljejo k čutnosti, pa se stanovitno premažejo in zatajujejo, imajo mehko, sočutno srce za tujo bolečino. To so ljudje, ki radodarno podpirajo siromake, z rahlo roko strežejo bolnikom, otirajo solze sirotam, ljudje, ki jim ob pogledu na človeško bedo srce krvavi. Znak ponosnosti je, da nismo zadovoljni s tem, kar smo že dosegli, ampak hočemo vedno naprej in više. Če je naš cilj pravi in naš namen čist, to hrepenenje po višjem ni več nizkotna strast, ampak plemenit ponos. — V drugih čuvstvih in strasteh je lažje najti zdrav element, notranjo moč, ki se da porabiti pri vzgoji.« (Str. 140.) Poleg tega, kar prof. Ušeničnik že sam omenja, je v teh trditvah tudi še tolažilna misel za vzgojitelja, da je v blatu pokvarjenih človeških želja vendar toliko od Stvarnika vložena zdravega zrna, iz katerega more ob spretnem negovanju pognati bujna rast kreposti, in obenem opomin, naj se vzgojitelj ne prenažli z obsodbo svojega gojenca; naj opazuje, morda bo v gojencu zasledil vendarle vse kaj boljšega kot kaže videz. — Knjiga prof. Ušeničnika zasluži, da je naše pogostno berivo. Vse se seveda tudi najspretnjšemu vzgojitelju ne bo posrečilo; gotovo pa je, da se »ljubezni vzgojiteljevi tudi nepriden otrok trajno ne bo upiral«; (str. 24); gotovo ne tisti ljubezni, ki ima za cilj brez ozira na desno in levo resnično srečo gojenčevu in ki se zaradi sreče gojenčeve ne straši truda pri proučevanju važnih vzgojeslovnih vprašanj.

Profesor dr. Jos. Demšar.

LEPOSLOVJE.

Vzori in boji.¹

Trem se zdi zlasti namenjena lepa Debečeva knjiga »Vzori in boji«: prijateljem, dijakom in pedagogom.

Z nekim otožnim veseljem jo bodo čitali tovariši profesorja Ivana. Kakor da jim je zbral dr. Debevec ta pisma za spomin na mlada leta! Živo se bodo spominjali nekdanjih »veselih in žalostnih dni«. Vpraševali se bodo pa tudi, kje je sedaj ta in oni, čigar podočja jim je bila že v spominu obledele. Nekateri seveda hodijo še po tem božjem svetu prav taki, kakor nekdanj, kakor da ni minilo od tedaj že nad trideset let: Napoleon, Samo, Domen in še ta in oni. Napoleon, še vedno dosleden, odločen, neustrašen, hud na vse polovičarstvo, malce brezobziren, a skoziinškozi pošten in srčno dober (prim. 248, 253, 371). Samo še vedno poln navdušenja za krščanstvo, a tudi za slovanstvo, še vedno kakor nekdanj načelno zoper vso obilzano kulturo, načelno zoper pijančevanje, načelno zoper nemčevanje, in tudi udaril bi še kakor nekdanj ob mizo: fantje, ali ste šleve? (prim. 302, 355, 358). In Domen, no, Domen je tudi še vedno pobožen, kakor je bil, še vedno rad pridiga, a tudi zvít je še vedno, kakor je bil tiste dni, ko se je pred policajem v Ljublanico rešil; bojda tudi lisice še ni pozabil, ki je pridigala na novi maši (prim. 315, 381, 330, 226). Predvsem je pa profesor Ivan sam še vedno, kakršen je bil. Dejali bi, da je nemara dr. Debevec nalašč v pismih kaj pre naredil, da bi bila podobnost večja — kajpada če ne bi dr. Debečca poznali! Tako se pa moramo le čuditi, kako si človek ostane enak. Berite Ivanova pisma, potem pa povejte, ali ni to ves profesor Ivan? Kakor nekdanj, tako ga je še sedaj samo hrepenenje po spoznanju. Ali se ni že takrat v živo fotografiral: »vedno bi kupoval knjige, knjige« (stran 110)? Že dijak se je učil vseh možganih jezikov, ruščine — petošolec je bral Puškina —, pa češčine, hrvaščine, angleščine, italijanščine, in čital, čital,

¹ Vzori in boji. Po prijateljevih pismih priobčil Jože Debevec. Knjižnica za mladino.

sedaj šenoa, Dositeja Obradovića, pa Šekspirja, pa zopet Plauta, pa Sofokla, pa Platona, vedno žalosten, da je še toliko lepega njemu neznanega. Ah, »vita brevis, ars longa« (266). Kjer je spoznal ali tovariša, ki je bil za kako stvar posebno nadarjen, ali čital o ženi-najnem možu, ki je kaj velikega storil, je vzdihoval: jaz pa nisem in ne bom za nič! Tak je profesor Ivan še vedno. Še vedno vzdihuje, da je toliko knjig, ki jih še ni bral, še vedno je žalosten, češ, da so drugi taki veliki možje, sam pa da spada le med »fructus consumere natos«. Obtem pa dela, dela in piše, piše. Tudi si je že pridobil med slovenskimi književniki odlično ime. Najbolj pa plamti profesor Ivan — kakor je plamtel dijak Ivan — za veliko bodočnost slovanstva. Ko je stal dijak Ivan ob grobu Jána Kollarja, pevca epa »Slávy dce-
ra«, si je šepetal, da stoji »na svetih tleh, zakaj v tej tihi gomili počiva tisti veliki genij, ki je prvi zaklical vsem Slovanom, da smo otroci ene matere, majke Slave« (403). Tudi profesorju Ivanu usoda slovanstva ne dá miru. V najtemnejših dneh si za to lažbo ponavlja Prešernove verze:

»Največ svetá otrókom sliši Slave,
Tjè bómo nášli pot, kjer nje sinovi
Si prósti vol'jo vero in postave.«

Vsekako bo za Ivanove tovariše pravi užitek, ko bodo primerjali, kakšne zasnove so nekdanj snovali in kaj je iz njih napravilo življenje.

Djakom podaja to delo verno sliko dijaškega življenja pred tolikimi in tolikimi leti. Koga ne bi zanimalo, kako so živeli njegovi predniki, kakšni so bili njih »vzori«, kakšni njih boji? Marsikaj je dandanes drugače, tudi dijaško življenje se je v marsičem izpremenilo, a prav zato so te slike še bolj zanimive. Današnji dijaki bodo spoznali, da so tudi njih predniki marsikatero šegavo in nekatero modro ugenili. Ko se bodo zamislili v dni nekdanje, jih bo pa obšlo tudi spoznanje, da je dijaško srce vendarle vedno enako, polno neznanega hrepenenja, sedaj veselo, sedaj žalostno, idealno, a časih zopet v oblasti tako temnih nagonov — in učili se bodo

iz te knjige, spoznavati resnične vzore, ljubiti pravo lepoto, a bežati pred tem, kar more mladeniča le omadeževati in ponižati. Zlasti jih bo pa knjiga učila pridnosti. Ivan je lep zgled, koliko si more dijak na gimnaziji še poleg šolskega znanja z lehkoto pridobiti, če je priden. Seveda vsak se tega ne spomni, če mu nihče ne kaže poti. Ivan jo kaže vsem slovenskim dijakom. Posebne vrste zgled je tudi ruski grof (334—351). (Dr. Debevec je bržčas tu imena v Ivanovem pismu sam nekoliko izpremenil. Tisti ruski grof je bil pravzaprav slovenski baron Š., hud nasprotnik Slovencev, a občudovanja in posnemanja vreden mož izobrazbe! Ivan mu je nehote postavil spomenik, ki ga s svojim značajem ni zaslužil, a zaslužil s svojo darovitostjo in pridnostjo.)

Zelo poučna je pa knjiga tudi za pedagoge. Profesorji se lahko ogledajo v

tem delu, kako dijaki presojujejo razne profesorske praktike, kakšnega učitelja čislajo, kakšnega po pravici ne marajo. Vzgojitelji pa dobe vpogled v to in ono, kar bi sicer marsikomu ostalo neznano. Ivan je z bistrim in radovednim očesom opazoval življenje svojih tovarišev in — časih tudi navno — odkrival očetu svoje misli in dvome. Tako se pedagogu odpira globok pogled v dijaško dušo. Jako zanimive so v tem oziru opazke o znanju in veri (197), o »lažeh« v spričevalih (199), o takozvanem »partikularnem prijateljstvu« (238), o virih dvomov (288, 300), o plesu (313 sl.) itd.

Če pravimo, da je knjiga namenjena zlasti tem, ne mislimo, da je drugi ne bodo z veseljem brali. Knjiga je leposlovno delo in ima tudi kar tako svojo lepoto in prav zato trajno vrednost. Saj ima vsak pravi umotvor nekaj, kar je — »ktéma eis aei«.

—n—

ZAPISKI.

Stoletnica Jeranova. 16. oktobra 1818 se je rodil v Javorjah št. 7 Luka Jeran. Letos torej praznujemo stoletnico njegovega rojstva. Žal da še vedno nimamo večjega življenjepisa, ki bi vsestransko osvetlil Jeranovo delo in dobo. V teh dneh, ki napovedujejo slovenskemu narodu lepšo bodočnost, se moramo hvaležno spominjati mož, ki so prvi netili med nami slovansko zavest in misel edinstva. Med njimi je bil tudi Ilir Luka Jeran. »Ilirstvo, pravi Apih, je začelo dramiti narod slovenski.« Na Kranjsko so zanesli ilirski oženj kranjski dijaki s hrvaških gimnazij. Apih piše o tem: »Naj omenimo tu osobito tri može: Luka Jerana, Lovro Pintarja in Ant. Žaklja. Vrnivši se v domače zavode in v dejansko življenje na domači zemlji prinesli so seboj oni može slovensko zavest, ki se je takoj razlila v slovensko narodno zavest, ktere dotlej na Kranjskem ni bilo zaslediti poleg poezij Prešernovih; našega pesnika besede so ostale le »besede, ki poučujejo«, a ilirstvo, vzgled hrvaških rodoljubov je bil močan »vzгляд, ki vleče« in budi posnemanje. Marsikteri, ki je pozneje postal narodnjak in ostal zvest uzorom mladeniških let do de-

nešnjega dne, čital je poezije Prešernove, a da je Slovenec — tega ni vedel. A hitro je postal iz Savla Pavell Poznamo med odličnimi narodnjaki čestitega moža: Frana Kosarja; gimnazijalec 7. šole bil je sošolec Luku Jeranu. Jeran je bil »fiskus« ali starosta razredu, sedeč v prvi klopi. Nekoč je sedel na svojem prostoru resen in zatopljen v neko višnjevo knjizico: Brličevno ilirsko slovnico. Kosar si jo izprosi od prijatelja »fiskusa« in v tem hipu je čutil, da je Slovenec. Zbralo se je potem malo društvo okoli Jerana in čitali so sleherni večer od 9. do 10. ure ilirske knjige, novine in pesniške proizvode. Z Jeranom in njegovim krogom je občevalo vedno več domačinov in duh, vladajoč v tem krogu, osvojil si je polagoma več veljave; v to društvo je prišel tudi dr. Janez Bleiweis, v katerem bi takrat ne bil slutil nikdo odločnega politika in prvaka poznejših let... Narodno zavest so probudili tudi v njegovih prsih omenjeni može... Čim dalje tem česče so se zbirali prijatelji in osnovali nekak stalen odbor, v katerem so se pomenkovali o slovstvenih pitanjih, a ta so jih naravno privela na druga pitanja, važna za slovensko bodočnost.«

(Slovinci in 1848. leto, str. 39—40; prim. tudi: Bleiweisov Zbornik Sl. M., str. 144, 146.)

Kajpada Luka Jeran slovenskemu ljudstvu ni bil vse kot Ilir, bil mu je še več kot klicar verskega in нравnega preporeda. »Zgodnja Danica« je bila res danica nove dobe, vodnica iz mrzlega janzenizma in suženjskega jožefinizma v dobo svobodne verske zavesti in srčne ljubezni do katoliške Cerkve in sv. Očeta.

O hipnotizmu. »Čas« je že poročal o delu dr. Careviča, Hipnotizam u svjetlu filozofije (VIII, 1914, str. 319—20). Carevič je prišel do rezultata, da ni v hipnotičnih pojavih, kolikor jih je doslej znanstveno dognanih, ničesar, kar bi očitno presegalo naravne meje. Vsi pojavi se dajo ali popolnoma naravno razložiti ali je pa vsaj osnovano upanje, da se bodo dali razložiti, ker imamo za to že v drugih naravnih pojavih analogije. (Prim. razpravo v Kat. Obzorniku VII, 1903, 49—55, 237—254, ki je zlasti na podlagi opazovanj dominikanca Coconnierja branila isto misel!) Vnela se je pa ob tem delu živahna pravda. Vseučiliški prof. dr. Jos. Pazman se je oglašil v zagrebški »Bogoslovski smotri« z ostro kritiko proti Carevičevi teoriji, češ da je Carevičevo mišljenje »krivo« in da je kakor spiritizem tako tudi hipnotizem »stvar nemoralna i zla, koja sa prirodnim silama nema saveza«. Dr. Carevič je na vse ugovore podrobno odgovoril in vse to posebej objavil v »Biblioteki modernih znanstvenih pitanja« zv. 3: »Odgovor na prigovore o hipnotizmu. Potanja razjašnjenja za istoimenu studiju (Zagreb 1917). Dr. Carevič po pravici poudarja, da treba hipnotizem in spiritizem dobro ločiti. Glede hipnotizma pravi, da se je omejil v svoji studiji na pojave, ki so znanstveno dognani; na šarlatane, ki se razkazujejo po ulicah in proizvajajo svoja čuda pod imeni magnetizma, mezmerizma, hipno-spiritizma, okultizma itd., da se ni oziral. Izmed znanstveno dognanih hipnotičnih pojavov so nekateri, ki sploh ne delajo nobene težave, to so takozvani »fenomeni vulgarnega hipnotizma«, kakor letargija, katalapsija, somnambulizem in sugestija. Ti pojavi imajo očitno zadosten vzrok v prirodi, saj opazujemo bistveno iste

pojave tudi v budnem stanju, v spanju, v raznih živčnih boleznih. Pojavi »višjega hipnotizma«, bistro gledanje, »premeščenje čutov«, telepatija, imajo pa vsaj verjetno svoj zadostni vzrok v človeški naravi, ker ni mogoče dokazati med njimi in naravnimi vzroki očitnega nerazmerja. Glede obojnih pojavov podaja dr. Carevič znanstveno razlago, oz. podstave za verjetno tako razlago. Pri tem je porabil tudi psihološke nauke sv. Tomaža Akvinskoga, ki se čudovito strinjajo z rezultati modernih raziskav. Ni mogoče še reči, da bi bilo vse jasno (za primer hiperestezije, na katero se bržčas opira bistrovidnost, navaja dr. C. rabdomancijo, t. j. pojave s šibico banjanico, Wünschelrute, str. 88—94, seveda pa zopet tudi razlaga teh pojavov ni tako jasna, da bi ne bil mogoč resen dvom), vendar je razlaga še dosti verjetna in upravičeno je upanje, da se bo posrečilo tudi to, kar je še skrivnostnega, zadovoljivo razložiti.

»Nove zvezde« in konec sveta. V 1. zvezku »Frankfurter zeitgemäße Broschüren« za l. 1917/18 »Die neuen Sterne und die biblischen Weissagungen vom Weltende« primerja M. Müller moderno teorijo o »novih zvezdah« s svetopisemskimi prerokbami o koncu sveta. Od časa do časa se pojavljajo na nebu nove zvezde, ki zabliske iz teme, nekaj časa svetijo, potem začno pojemati in nazadnje časih popolnoma izginejo. Od l. 1572 do l. 1912 so opazovali zvezdoznanci 31 takih zvezd. Zlasti znamenita je bila taka zvezda, ki se je prikazala 22. febr. 1901 in so ji dali ime »Nova Persei«. V 28 urah je zrastle nje svetloba, ki je prej sploh niso mogli opaziti, od svetlobe zvezd 12. stopnje do 2⁷. 23. febr. je bila že najsvetlejša zvezda na severnem nebu. 25. febr. je bila zvezda 1. stopnje, 27. febr. 2. stopnje, 6. marca 3. stop., 18. marca 4. stopnje. Potem je šlo nekaj časa gori in dol; 22. junija je še enkrat vzplamtela do 4⁶, a že 23. junija je bila zvezda 6. stopnje, v oktobru 7. stopnje, aprila 1902 9. stopnje, decembra 10. stopnje, zdaj je zvezda 11.—12. stopnje. Odkod taki pojavi? Iz raznih okoliščin, zlasti pa iz podatkov spektralne analize sklepajo, da so take zvezde planetni sestavi, ki so se porušili. Kakor v vsem svetovju, de-

lujeta tudi v vsakem planetnem sestavu privlačna sila (gravitacija) in sredobežna sila, ki si držita ravnovesje in gonita planete po določenih dragah okoli središča. Privlačna sila skuša telesa združiti; bežna sila to združenje preprečuje. Bežna sila je neka od teles samih neodvisna, določena količina, ki je ni mogoče ne povečati ne zmanjšati. Privlačna sila se pa povečava ali zmanjšava z maso. Če zaidejo v kak planetni sestav tuja telesa, n. pr. meteori, se s tem zveča masa vsega sestava, z njo pa tudi privlačna sila. Ako pa planetni sestav izbruha kaj snovi iz sebe in se ta snov izgubi v vsemir, se privlačna sila zmanjša. Če se privlačna sila zmanjša, izravna porušeno ravnovesje bežna sila, in sicer na ta način, da odkaže planetom širšo drago. Ne more pa bežna sila porušenega ravnovesja izravnati, če se privlačna sila poveča. Tedaj se začno planeti v vijugastih krojih bližati središču. Ako se razmerje med privlačno in bežno silo ne izravna z zunanjimi vplivi, mora zadeti planetni sestav neizbežna katastrofa. Privlačna sila se veča v štirjaškem razmerju s pojemajočo razdaljo od središča. Strašna sila raztrga površja planetov, odpro se vulkani, in planet za planetom, ko se drveč približa središčnemu solncu, zažari v ognjeni lavi in blestečih plinih. Počasi se nabere okrog središča gosti oblaki, zato začne žarenje pojemat. Ko udari zadnji planet skozi meglo v središče in se združi s središčno snovjo, je katastrofa končana. Zvezda drvi brez planetov dalje po svoji temni poti.

Ali bo tudi naš planetni sistem zadela kdaj taka katastrofa, o tem veda ne more ničesar povedati. Toda pojavi, ki jih opisujejo svetopisemske prerokbe o koncu sveta, pravi Müller, se s tako katastrofo čudovito ujema. »Moči nebeške se bodo zgibale« — porušeno bo ravnovesje med privlačno in bežno silo, letni časi bodo krajši in krajši, in ozvezdja bodo izpremenila svoje stališče na nebu. »Zvezde bodo padale z neba« — lažja telesa bodo najprej drvela proti solncu in žareč križala zemeljsko ozračje, nekatera tudi udarila na zemljo. »Strašno šumenje morja in valov« — vsled vedno večje privlačnosti bosta oseka in plima silovito narastli in morja bodo

udarila čez bregove. »Solnce bo otemnelo in luna ne bo dajala svetlobe« — vulkanski izbruhi in strašni potresi bodo pokrili zemljo s prahom in paro in z oblaki zakrili svetlobo. Konec vsega bo pa, kakor opisuje to katastrofo sv. Peter (II, 3, 10): »Prišel bo pa dan Gospodov... ob katerem bo nebo z velikim pokanjem prešlo, prvine se bodo od vročine raztopile, in zemlja in stvari, ki so na njej, bodo zgorele.«

»Slovensko narodno gospodarstvo.«
Milko Brezigar nam je napisal važno gospodarsko delo: »Osnutki slovenskega narodnega gospodarstva« (Celje 1918). V izrazu »narodno gospodarstvo« pomeni beseda »narod« politično organizirano ljudstvo ali politično organiziran narod. Dokler narod ni politično organiziran, njegovo gospodarstvo nima enotnih vidikov in enotnih smeri, nima predvsem socialnega smotra in reda; ne gospodari narod kot narod, ampak gospodarijo le posamezni pripadniki naroda ali posamezne skupine. Zato Slovenci pravzaprav ne moremo še govoriti o svojem narodnem gospodarstvu. More se govoriti le o tem, kako se gospodari po naših krajih, koliko se prideluje in kaj, kako je z obrtjo in trgovino; tudi še, ali ima gospodarstvo po slovenskih deželah kaj značilnega, ali so kaki za naše kraje značilni izdelki; tudi moremo govoriti o gospodarstvu kranjske ali štajerske ali koroške dežele, ker so dežele v naši državi avtonomne upravne enote; ne pa o gospodarstvu slovenskega naroda. Kako je torej mogel napisati Milko Brezigar delo o »slovenskem narodnem gospodarstvu«? Tako, da je napisal pač le »osnutek«, to se pravi, proučil je tvarno podlago, na kateri se bo snovalo slovensko, ozir. jugoslovansko narodno gospodarstvo, ko dobimo svojo državo. Zato sam pravi: »Do sedaj nismo poznali slovenskega, še manj pa jugoslovanskega gospodarstva, a stojimo neposredno pred časom, ko si ga bomo morali sami zgraditi« (predgovor). Dr. Brezigar je prevzel le težko, a hvaležno nalogo, da je zbral gospodarsko snov za nekatere naše dežele in tako poizkusil sestaviti nekako bilanco dosedanjega gospodar-

jenja po teh deželah in pokazati smeri za bodočnost. Delo je jako skrbno sestavljeno. Kar je mogel, je zbral iz raznih del avstrijskega statističnega urada, drugo je poizvedel od strokovnjakov, marsikaj je pa mogel le sam približema ceniti. Omejil se je pa na »Slovensko deželo«, kakor jo imenuje, to je na ozemlje kranjske, slovenske koroške in slovenske štajerske dežele. Razlogi, zakaj je izpustil Primorsko, človeka ne zadovolje, Goriška je razdejana, to je resnično, in nihče še ne vé, kako se bo obnovila. Vendar bi pa v skupnem gospodarskem pregledu slovenskih dežel radi vedeli, kakšne so po Goriškem gospodarske možnosti, torej zlasti, kaj in koliko se je pridelovalo pred vojsko. Saj je mogel Brezigar tudi za »Slovensko deželo« zbrati večinoma le podatke izpred vojnega časa, in vendar nudijo ti podatki dosti jasno sliko tudi za bodočnost. (Zanimive so pa beležke o Trstu, o dosedanjem izvozu in uvozu in o trgovskem zaledju Trsta. Na Slovensko deželo in Primorje pripada po teh podatkih le $\frac{1}{3}$ tržaškega pomorskega prometa.) Po računih dr. Brezigarja se producira v Slovenski deželi za 533 milijonov kron vrednosti na leto, uvozi se blaga za 1572 mil. Od vsega tega se porabi doma za 5347 mil., izvozi se pa za 1555 mil. vrednosti. Blagovna bilanca kaže torej za 17 mil. kron deficita. Največ dobe naše dežele za les (izvoz znaša 50 mil., uvoz —), potem za živino (izvoz 20 mil., uvoz —); rudarstvo, plavzarstvo in kovinarstvo daje 125 mil. prebitka (izvoz 425, uvoz 30); usnjarstvo in čevljarstvo 5 mil. (izvoz 7, uvoz 2). Do 40 mil. pa gre več iz dežele za tekstilno blago (uvoz 46 mil., izvoz 6 mil.), nad 18 mil. za pijače in jestvine, 79 za sladkor, 59 za petrolej in bencin, nad 8 mil. za kemikalije in zdravila. Poslabša se pa še bilanca, če vpoštujemo tudi denarni promet. Za davke in zavarovalnine gre iz Slovenske dežele do 23 mil. kron na leto, dobimo pa v deželo od vrednostnih papirjev 45 mil., tujski promet nam prinese 38 mil., izseljenci pa pošljejo 11 mil., skupaj 193 mil. Deficit iz denarnega prometa bi torej znesel 37 mil. Skupni primanjkljaj pa 54 mil. Ali ni tu v računih kakih napak? Življenje našega ljudstva je dosti borno. Če kljub temu

letna gospodarska bilanca kaže za 54 mil. primanjkljaja, tedaj je naše stanje žalostno in gremo le vedno navzdol. (Druge države, Angleška, Francoska, imajo tudi velike deficite v blagovni bilanci, a vse obilno pokrije denarna bilanca!) Zdi se nam, da Brezigarjeva bilanca res ni brez hib. Če vpošteva davke, ki gredo iz dežele, bi moral vpoštovati tudi to, kar se iz teh davkov vrača v deželo (uradniške plače, državne prispevke itd.). Tako bi se deficit znatno zmanjšal. Kaže pa Brezigar, kje bi se mogli dohodki z umnim gospodarstvom znatno povečati. Velika podjetja, misli, da bi se morala nacionalizirati (ni pa prav jasno, ali socializirati, ali le spraviti v narodne roke; to drugo bo težko šlo, ker ne bo zadosti kapitala, prvo pa je, kakor za veliko industrijo drugod sam omenja, deloma nesmotrno). Brez dvoma bo pa treba še dvigniti zemljedelstvo in uvesti nove industrije. Zato bo treba še povečati deželno elektrarno, ozir. napraviti nove, da dobimo dosti motorne moči. Delovne metode bo sploh treba moderno-znanstveno tehnično izpopolniti. Pogoj vsega tega napredka pa je, da ne pride na Slovensko deželo preveč avstrijskega državnega dolga, ki ga bo do konca l. 1918 83 milijard kron. Po številu prebivalcev bi ga prišlo na nas 32 milijardi, po davkih 3 milijarde, a prenesti ga ne bi mogli več kakor 1 milijardo. Tudi bi bilo pravično, da bi tiste dežele več prevzele, ki so imele največ vojne industrije in so si tako nakopile ogromne dobičke. Vsekako je to sila resen problem. Sploh bo moralo Brezigarjevo delo, četudi le torso, dati podlago in pobudo resnemu študiju gospodarskih vprašanj bodoče Jugoslavije.

»Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino.« Teга novega časopisa je izšel prvi zvezek (l. in 2. snopič I. letnika). Uredniki: prof. A. Kaspert, dr. Fr. Kidrič, vseučil. prof. dr. R. Nachtigall. Naročnina 8 K (za dijake in učitelje 6 K); sprejema jo knjižarna Ig. pl. Kleinmayra & Fed. Bamberg v Ljubljani. Vsebina: Nachtigall Rajko, dr., Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanja o postanku in domovini slovenskih odlomkov.

(Freisingensia III.) Kidrič Fr., dr., Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem. I. Ivan Ungnad v prognanstvu. Hauptmann Ljudmil, prof. dr., Staroslovenska družba in njeni stanovi. Kos Milko, dr., O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu L. 1237. Kaspert Anton, prof., Prispevek k rodovniku Franceta Prešerna. List bo strogo strokovno-znanstven. Področje: »pospeševanje preučevanja slovenskih predmetov, torej slovenske znanosti kat' eksohén« (112). Ako bo našel dovolj odziva, se bo še razširil, po možnosti bo pa začelo uredništvo tudi z izdajo posebnih znanstvenih knjig. Deležniki podjetja morejo postati vsi, ki pošljejo enkratni prispevek 100 K (cel ali v obrokih).

Luč 1918. Almanak hrvatsko-slovensko katoličko narodno djaštva. Uredili Jože Staběj in Josip Stipančič. Spominu jugoslovanskega veleuma dr. J. Ev. Kreka njegovi fantje. Prilog: Slika dra. J. E. Kreka. Cijena 6 K, za djake 3 K. Izdavač i odgovorni urednik Ivan Krst. Lovriček. Tudi letošnji letnik ima bogato in raznovrstno vsebino. Nekaj sestavkov je posvečenih spominu dr. Kreka; med njimi slovenski: Dr. Krek in naše svetno izobraženstvo (Iv. Dolenc). Sicer se pa vrste pesmi, leposlovne črtice in znanstveni (splošno kulturni, umetniški, literarni in organizatorični) spisi. Izmed slovenskih je treba posebej omeniti študijo Jož. Staběja o nagoti. Problem je resno zamišljen, seveda do konca ni lahko priti. Staběj je za nagoto v obrazovalni umetnosti, toda v mejah npravnosti in religioznosti. A te meje so, kakor sam pravi, še vedno nedoločene in bodo najbrže tudi take ostale. In prav tu so praktične težave! Iv. Stanovnik je napisal zanimiv sestavek o djaški organizaciji. F. S. Šegula je zbral iz pisem, spisov in spominov črtice o prof. A. Bezenšku in jugoslovanski stenografiji. Izmed hrvatskih spisov je najzanimivejši Jos. Andrićev o hrvatski katoliški književnosti; jako tehten je članek dr. D. Kuntarića o občinah in organizaciji socialnega dela; nežnolep spis Čedomila Čekada »Odabranima izmedju tisuća« (o duhovniškem poklicu). Oporazjamo še na sestavke: P. Matijević,

Isus i apstinencija; M. Vunić, Za učiteljsku organizaciju, in dr. Zanimiv je tudi književni pregled. Iz slovenske literature poroča največ J. Staběj; cel članek je napisal Narte Velikonja o Lovrenčićevi »Deveti deželi«. Pozdravljamo bratsko vzajemnost hrvatsko-slovenskega djaštva. Naj bi več ne prenehala, temveč se le še bolj okrepila v narodnem edinstvu!

Hrvatske knjižnice. Nekak čuden pojav je, da je nastalo zadnji čas na Hrvatskem toliko knjižnic. Ali je toliko hrepenenje po čitvu, ali je le tolika nezdrava konkurenca založb? Nekatera dela izhajajo celo v več prevodih v več knjižnicah obenem. Moderna knjižnica (Zagreb) prinaša prevode iz vseh svetovnih literatur. Prinesla je doslej 52 zvezkov, med drugimi ta dela: Zola, Lurd; Zola, Slom (La Débâcle); Anatole France, Bogovi žedjaju; Guy de Maupassant, Umiranje duše; Dostojevski, Braća Karamazovi I—IV; Dostojevski, Idiot; Gorkij, Mati; Gorkij, Život suvišna čovjeka; Arcybašev, Revolucijonarci; Merežkovski, Uskršli bogovi (Leonardo da Vinci); D'Annunzio, Episkop i druge novele; Strindberg, Sin služavke. — Narodna knjižnica (Zagreb) hoče prinašati »najboljša dela domače in svetovne beletristike, kakor tudi znanstvena dela vseh pravcev«. Tako dela Ive Vojnovića, Branka Radičevića, S. S. Kranjčevića, Šekspira, Waltera Scotta, Goetheja, Lermontova, Turgenjeva, Tolstoja, Viktora Huga, Anatola Franca, Buckleja, Le Bona, Emersona i Seignobosa. Zvezek po 50 vin. Kot prvi zvezek je izšla Vojnovićeva »Dubrovačka trilogija«. — Odabrana biblioteka (Sarajevo, deloma v cirilici): Dostojevski, Idiot I—II (cir.); Merežkovski, Antikrist (cir.); Puškin, Pikova dama; Tolstoj, Hadži Murat; Strindberg, Pripovijetke; Fohrel, Seksualna etika (cir.); Šopenhauer, Paraneze i maksime (cir.); Meuterlink, O lepoti duše (cir.); Niče, Ecce homo (cir.); Paskal, Misli (cir.); Roden, O umetnosti (cir.) itd. — Univerzalna biblioteka (Split). Snopič 9—20: Maeterlink, Smrt (La Mort). — Prosvjetna biblioteka (Zagreb): Montesquien, Razmatranja o razlozima veličine Rim-

ljana i njihove propasti; Roosevelt, što je demokratizem; Macchiavelli, Knez (II principe). — Zabavna knjižnica (urednik dr. N. Andrić) je razpisala nagrado 5000 K za delo »zabavno, prodahnuto nacionalno odgojnom idejom«. — Humoristička knjižnica (Zagreb) je izdala med drugim proslulo delo: M. Arcybašev, Sanjin. — Res škoda, da je vse brez načrta in brez pravca!

»Kuća dobre stampe« v Reki je izdala lepe izpovedi francoskega književnika in konvertita Adolfa Rettéja: K svetlosti vječnoj (»od djavla k Bogu«) z uvodom Fr. Coppéja (prevedel Milan Pavelić). Ista založba (oo. kapucinov) je že preje izdala sledeča dela: Benson, Gospodar svjeta; Seehan, Dolina krvi; Kovačević, Polomljena krila; Miholjević, Dojmovi i uspomene; Manzoni, Zaručnici.

GLASNIK »LEONOVE DRUŽBE«.

Novi ustanovni člani:

Božiček Franc, kaplan, Zavrč, Štajersko (200 K);
 Mejač Andrej, trgovec in posestnik, Komenda (200 K);
 Milač Jan, nadporočnik, Celovec (200 K);
 Müller Janez, župnik, Dev. Marija v Polju (200 K);
 Okr. učiteljska knjižnica okolice ljubljanske (IV. obrok 50 K).
 Zorè Ivan, kaplan, št. Vid pri Zatični (III. in IV. obrok 100 K).

5. oktobra je umrl v ljubljanskem frančiškanskem samostanu P. Stanislav Škrabec (roj. 7. jan. 1844 v Horvači v ribniški župniji na Dolenjskem, 1863 dovršil gimnazijo v Ljubljani in vstopil v frančiškanski red, 1867 mašnik, 1870—1873 na graški univerzi, l. 1876 je napravil v Gradcu izpite za profesorja, od l. 1873 dalje do zadnjih let lektor na frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici). P. St. Škrabec je že kot dijak vzbudil pozornost s svojim izrednim jezikoslovnim znanjem. Že l. 1870 je napisal v izvestju novomeške gimnazije razpravo o glasu in naglasu našega knjižnega jezika, ki je še sedaj po tolikih letih in tolikem napredku v bistvu veljavna. Pozneje je pisal v razne liste (Sočo, Kres), nemško pa v Jagičev »Archiv«. Najbolj je zaslovelo njegovo ime med učenjaki po skromnih platnicah »Cvetja z vertov sv. Frančiška«. Tu mu očitno ni moglo pridobiti slovesa prav nič drugega kakor le učenost, strokovno znanje in bistrumje. Zadnja leta je začel urejevati razmetano gradivo, da bi ustregel davni splošni želji in objavil zbrane svoje jezikoslovne spise. »Leonova družba« je prevzela izdajo in založbo. Izšla sta šele dva snopiča, tretji je v tisku. Malo dni pred smrtjo je izročil vso literarno zapuščino prof. dr. A. Brezniku, ki bo vodil nadaljno izdavanje. P. St. Škrabec je bil od početka vsa leta zvest član »Leonove družbe«. Še lansko leto je pa napisal za »Čas« kritično jezikoslovno razpravo »V sporazumljenje« (XI, 279—289). »Leonova družba« mu ohrani hvaležen in časten spomin. Have, anima pia!

Naznanilo!

Poleg „Časa“ prejmejo člani „Leonove družbe“ za l. 1918 sledeči dve knjigi:

1. Paul Bourget, Zmisel smrti. Roman. Iz francoščine prevel Andrej Kopitar.
2. P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi. I. 3. snopič.

Položnice za članarino l. 1919 bomo priložili prvemu zvezku prihodnjega letnika.

Uprava „Leonove družbe“.

«Čas» izhaja kot dvomesečnik. List je ena izmed rednih letnih publikacij »Leonove družbe«. Letnina za »Čas« in druge redne publikacije L. D. znaša 6 K. Pošilja naj se na naslov: »Leonova družba« v Ljubljani. Uprava »Leonove družbe«, Ljubljana, Katoliška bukvarna (stolno župnišče) I, nadstropje (oddelek za učils).

»Leonova družba« je izdala in priporoča naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. 1903. 8 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. 1906. 10 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. 1911. 6 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije. Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljubljana 1910. K 8.50, vezana K 10.80.

P. L. Coloma, Malenkosti, Roman v štirih delih. Ljubljana 1915. 3.80 K; za nove člane L. D. 2.50 K.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Ljubljana 1915. 1.40 K; za nove člane L. D. —.80 K.

Dr. Mihael Opeka, Rimski verzi. 1916. 2.40 K za nove člane L. D. 1.80 K.

Ksaver Meško, Dve sliki. 1916. 1.50 K; za nove člane L. D. 1 K.

A. Ušeničnik, Knjiga o življenju. 1916. 2.40 K; za nove člane L. D. 1.80 K.

P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi I, 1. snopič 1916, 1.80 K, za nove člane L. D. 1.20 K; — I, 2. snopič, 1917, 3 K; za nove člane 2.40 K.

René Bazin, Gruda umira. 1917. 4 K; za nove člane 3 K.

V zalogi so tudi še:

»Katoliški Obzornik« l. 1902 in 1906 po 7 K; posamezne številke letnikov 1903 do 1905 po 1.20 K.

»Čas« 1908—1917 po 7 K; posamezne številke po 1.20 K.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.